

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет природоохоронний
Кафедра екології та
охорони довкілля

Бакалаврська кваліфікаційна робота

на тему: Особливості рекреаційно-туристичних ресурсів Вінницької області

Виконав студент 4 року навчання гр. Е-41
спеціальності 101- Екологія

Житкевич Ярослава Ярославівна

Керівник к. г. н., доц.
Полетаєва Лариса Миколаївна

Рецензент к.г.н., доц..
Сапко Ольга Юріївна

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет природоохоронний

Кафедра екології та охорони довкілля

Рівень вищої освіти бакалавр

Спеціальність 101-Екологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри екології та охорони довкілля

Сафранов Т.А.

« 16 » квітня 2020 року

З А В Д А Н Н Я
НА БАКАЛАВРСЬКУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Житкевич Ярославі Ярославівні

1. Тема роботи: «Особливості рекреаційно-туристичних ресурсів Вінницької області»

керівник роботи к. г. н., доц. Полетаєва Лариса Миколаївна

затверджені наказом закладу вищої освіти № 290-С від 23 грудня 2019 року

2. Строк подання студентом роботи « 08 » червня 2020 року

3. Вихідні дані до роботи: Екологічний паспорт Вінницької області за 2018 рік. Програма розвитку туризму у Вінницькій області на 2017 - 2020 роки

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): Загальна характеристика Вінниччини; характеристика окремих видів туристських ресурсів; аналіз туристсько-рекреаційного потенціалу Вінниччини; екологічний та сільський туризм в регіоні; сучасний стан та перспективи розвитку рекреаційно-туристичної діяльності на території Вінниччини

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): Функціоно-територіальна структура ТРК і її елементи (рис.). Перелік екологічно небезпечних об'єктів (табл.). Туристський потенціал основних туристичних зон Вінницької області (табл.). Комплексна бальна оцінка рекреаційно-ресурсного потенціалу території Вінницької області (табл.). Забезпеченість муніципальних утворень Вінницької області туристською

*інфраструктурою. Оцінка рекреаційного потенціалу адміністративних районів
Вінницької області (табл.).*

6. Консультанти розділів роботи

Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
	завдання видав	завдання прийняв
<i>Немає</i>		

Дата видачі завдання « 16 » квітня 2020 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів бакалаврської кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Оцінка виконання етапу	
			у %	за 4-х бальною шкалою
1	<i>Еколого-географічна характеристика Вінницької області</i>	16.04.2020-	80	4 (добре)
		20.04.2020		
2	<i>Комплексна бальна оцінка рекреаційно- ресурсного потенціалу території Вінницької області</i>	21.04.2020-	80	4 (добре)
		30.04.2020		
3	<i>Аналіз туристсько-рекреаційного потенціалу Вінниччини</i>	1.05.2020-	80	4 (добре)
		10.05.2020		
	<i>Рубіжна атестація</i>	11.05.2020-	80	4 (добре)
		16.05.2020		
4	<i>Сучасний стан та перспективи розвитку рекреаційно-туристичної діяльності на території Вінниччини</i>	17.05.2020-	90	5 (відмінно)
		27.05.2020		
5	<i>Узагальнення отриманих результатів. Оформлення електронної версії роботи. Перевірка на наявність плагіату. Складання протоколу та авторського договіру.</i>	28.05.2020-	86	4 (добре)
		4.06.2020		
6	<i>Підготовка паперової або електронної версії роботи і презентаційного матеріалу до процедури передзахисту. Внесення коректив. Рецензування роботи. Підготовка до публічного захисту.</i>	05.06.2020	84	4 (добре)
		08.06.2020		
	Інтегральна оцінка виконання етапів календарного плану (як середня по етапам)		82,9	

(до десятих)

Студент

Житкевич Я.Я.

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

Полетаєва Л. М.

(підпис)

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Особливості рекреаційно-туристичних ресурсів Вінницької області. Житкевич Я.Я.

Актуальність теми дослідження. Туризм, як феномен ХХ століття, динамічно розвивається, особливо в останні десятиріччя. Туризм є стимулом для пожвавлення економічного стану країн і окремих регіонів і постійним джерелом для поповнення державного бюджету. Вінницька область в цьому плані не є виключенням, бо туризм займає в її економіці велике значення. Рекреаційно-туристична діяльність базується на природних, культурно-історичних та соціальних ресурсах регіону. Для Вінниччини рекреаційно-туристична діяльність є стабілізатором налагодження та укріплення стосунків з іншими регіонами, дійовим фактором підвищення престижу регіону.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів та факторів привабливості Вінницької області щодо розвитку туристичної індустрії.

Задачі досягнення цієї мети: надати загальну характеристику Вінниччини; виявити та охарактеризувати окремі види туристських ресурсів; висвітлити і проаналізувати туристичні об'єкти Вінницької області; охарактеризувати туристичне багатство Вінницької області; визначити подальші перспективи розвитку рекреації та туризму в даному регіоні.

Об'єктом дослідження є рекреаційно-туристичні ресурси, а *предметом дослідження* – особливості рекреаційно-туристичних ресурсів Вінниччини.

Результати дослідження. Вінницька область має значний туристичний потенціал і всі передумови для його ефективного використання. Однак дослідження показало, що є певні проблеми, які можуть негативно на це впливати. Тобто можна сказати, що туристична галузь Вінниччини має як слабкі так і сильні сторони.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань. Робота містить 2 рисунка і 18 таблиць. Загальний обсяг роботи - 110 сторінок.

Ключові слова: рекреаційно-туристичні ресурси, Вінницька область, рекреаційний потенціал, туризм.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
1. ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	9
1.1 Фізико-географічна характеристика	17
1.2 Атмосферне повітря.....	20
1.3 Водні ресурси.....	22
1.4 Земельні ресурси	31
1.5 Рослинний та тваринний світ.....	33
1.6 Природно-заповідний фонд	36
1.7 Поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами.....	38
1.8 Основні екологічні проблеми області.....	40
2. АНАЛІЗ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІННИЧЧИНИ.....	50
3. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО- ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ ВІННИЧЧИНИ.....	69
3.1 Сучасний рівень розвитку туризму.....	77
3.2 Екологічний та сільський туризм.....	80
3.3 Історико-культурні туристські ресурси.....	87
3.4 Архітектурно-містобудівні ресурси.....	94
ВИСНОВКИ.....	98
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	103
ДОДАТКИ.....	105

ВСТУП

В сучасному світі , коли ручна праця замінена на механічну, у людини знаходиться більше часу, який можна використати на власне бажання– так званий вільний час. Наразі виникла особлива сфера послуг, яка покликана зробити цей час насиченішим та кориснішим для фізичного та духовного збагачення людей.

Рекреація – це система заходів, пов’язана з використанням вільного часу людей для їхньої оздоровчої, культурної та спортивної діяльності на спеціалізованих територіях, що розташовані поза їх постійним помешканням. [8]

Рекреація охоплює всі види відпочинку: на спортивних майданчиках, на лоні природи, у музеї, театрі, під час туристичних подорожей, відвідування національних парків, архітектурних пам’яток тощо. Однією з форм рекреації є туризм. [8]

Туризм – вид послуг, який пов’язаний з тимчасовим виїздом особи з місця її постійного проживання з оздоровчою, пізнавальною, діловою або іншою метою без здійснення оплачуваної діяльності у місці перебування. [8]

Туризм, як феномен ХХ століття, динамічно розвивається, особливо в останні десятиріччя. Туризм є стимулом для поживлення економічного стану країн і окремих регіонів і постійним джерелом для поповнення державного бюджету. Вінницька область в цьому плані не є виключенням, бо туризм займає в її економіці велике значення. Рекреаційно-туристична діяльність базується на природних, культурно-історичних та соціальних ресурсах регіону. Для Вінниччини рекреаційно-туристична діяльність є стабілізатором налагодження та укріплення стосунків з іншими регіонами, дійовим фактором підвищення престижу регіону.

Метою роботи є дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів та факторів привабливості Вінницької області щодо розвитку туристичної індустрії.

Об’єктом дослідження є рекреаційно-туристичні ресурси, а предметом дослідження – особливості рекреаційно-туристичних ресурсів Вінниччини.

Для досягнення поставленої мети плануємо реалізувати наступні завдання:- надати загальну характеристику Вінниччини; виявити та охарактеризувати окремі види туристських ресурсів; висвітити і проаналізувати

туристичні об'єкти Вінницької області; охарактеризувати туристичне багатство Вінницької області; визначити подальші перспективи розвитку рекреації та туризму в даному регіоні.

1 ЕКОЛОГО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вінницька область створена 27-го лютого 1932 року постановою ІV позачергової сесії ВУЦВК XII скликання. До її складу увійшли 71 адміністративно-територіальна одиниця: два міста (Вінниця і Бердичів) та шістдесят дев'ять районів. У травні 1935 року на території Вінницької області було створено 4 округи: Кам'янець-Подільський в складі 9 районів, Могилів-Подільський – 6 районів, Проскурівський – 9 районів і Шепетівський – 10 районів[2].

У 1937 році, в зв'язку з створенням Житомирської і Кам'янець-Подільської областей до них відійшла чимала частина районів Вінницької області, округи було ліквідовано. З Київської області до Вінницької повернуто Монастирищенський, Оратівський, Плисківський та Погребищенський райони. Вінниччина складалась у той час із 42 районів та двох міст обласного підпорядкування – Вінниці та Могилева-Подільського. [2]

У січні 1954 р. до складу новоутвореної Черкаської обл. було передано Монастирищенський район Вінницької області.

Останнім районом, створеним у складі області, став Чернівецький (1990 р.).

Наразі Вінницька область має у своєму складі 27 районів, 6 міст обласного значення та 12 міст районного значення, 29 селищ міського типу, 1457 сільських населених пунктів. Територія займає 26,5 тис. км², що становить 4,4 % території держави. Протяжність регіону з Заходу на Схід – 196 км, з Півночі на Південь – 204 км. Область розташована в центральній частині Правобережної України. На південному заході Вінниччини по річці Дністер на ділянці 202 кілометрів проходить державний кордон з Республікою Молдова. Область також межує з сімома областями України (Житомирською, Київською, Кіровоградською, Одеською, Хмельницькою, Черкаською, Чернівецькою). [2]

В області за даними останнього перепису проживає 1 млн. 610 тис. 600 осіб, або 3,6 % від кількості населення України, з яких 49,4 % проживає в сільській

місцевості, а 50,6 % — в містах. Густота населення – 61 особа на 1 кв. км - нижча від середньої по Україні (75,5 осіб на 1 км²). Центром області є м. Вінниця.

Населення області складається з представників 133 національностей і народностей (94,9% — українці, 3,8% — росіяни, 0,2% — поляки, 1,1% - інші національності).

Найбільшими містами області є Вінниця (372,5 тис. жителів), Жмеринка (35,3 тис. жителів), Могилів-Подільський (31,7 тис. жителів), Хмільник (28,3 тис. жителів), Козятин (24,2 тис. жителів), Ладижин (22,8 тис. жителів).

Область забезпечена трудовими ресурсами, їхня питома вага в загальній чисельності населення становить 57,1 %.[2]

Історія Вінницької області — це частина історії Правобережної України. Територія Вінниччини заселена з найдревніших часів. На її теренах відомо понад 1,7 тис. пам'яток археології. Поблизу с. Нагоряни Могилів-Подільського району збереглася печерна стоянка часів пізнього палеоліту (40-10 тис. р. тому). До найбільших скіфських городищ України належить Немирівське городище VII-III ст. до н. е. — його площа становить понад 100 га, висота валів близько 9 м. В IV-III тис. до н. е. на наших землях проживали племена трипільської культури. I ст. н. е. позначилось найбільшим розквітом сарматської культури, хронологічно на зміну якій прийшла черняхівська (III-IV ст. н. е.). З VIII-IX ст. н. е. на більшій частині сучасної Вінниччини проживали слов'янські племена, відомі з літописних джерел під назвою уличі.[2]

Напади половців, а з XIII ст. ще страшніша монголо-татарська навала, сильно спустошили землі сучасного Поділля. Лише з другої половини XIV ст. Південне Побужжя починає інтенсивно заселятися слов'янами та литовцями з північних районів. Влітку 1362 р. литовський князь Ольгерд, скориставшись ослабленням Золотої Орди, розбив на р. Сині Води монголо-татарські війська і захопив Поділля.

З того часу відбудовується низка укріплених пунктів — «городів». У добу середньовіччя на теренах нашої області закладено чимало замків, серед них - Вінницький, Хмільницький, Соколецький, Брацлавський та ін[2].

Східне Поділля нерозривно пов'язане з козацтвом. Саме тут формувалися перші козацькі ватаги, широко розгортався повстанський рух, а спалах непокори 1648 року невдовзі переріс у Національну революцію, яка тривала до 1676 року. У нашому краї національно-визвольну боротьбу вели полки під командуванням Богдана Хмельницького і Івана Богуна, Данила Нечая і Максима Кривоноса, Северина Наливайка і Івана Гонти, Остапа Гоголя і Йосипа Глуха. Свідками героїчного минулого є Махнівка (нині Комсомольське), Бар, Красне, Вінниця, Буша, поле Батозької битви, яка відбулася 1-2 червня 1652 року біля теперішнього села Четвертинівка, що у Тростянецькому районі, коли українське військо завдало нищівної поразки війську Речі Посполитої. Ця битва вважається вершиною військової майстерності Богдана Хмельницького, її порівнюють із класичним прикладом оточення та повного розгрому Ганнібалом римлян під Каннами у 216 році до н. е. [2]

Козацькі традиції та трпдиції підтримували гайдамаки, які протягом XVIII ст. становили найсильнішу загрозу для польської шляхти. У 1768 р. спалахнуло величезне сільське повстання, відоме всім нам під назвою «Коліївщина», очолювана Максимом Залізнякам та Іваном Гонтою. У першій половині XIX ст. боротьба сільського люду проти поміщицького гноблення на Поділлі була пов'язана з іменем Устима Кармелюка.[2]

У селі Сестринівка Козятинського району пройшло дитинство Михайла Грушевського – видатного політичного і громадського діяча, історика, Голови Центральної Ради. У 1918-1920 рр. у Вінниці працював уряд Української Народної Республіки на чолі з Симоном Петлюрою. Українську революцію на Поділлі активно підтримали наші земляки – генерал Яків Гандзюк, кооператори Дмитро Маркович та Петро Ведибіда, освітянин Юхим Щириця. Дуже потужним та великим був повстанський рух за незалежність молоді Української Республіки: діяли загони отаманів Якова Гальчевського, Якова Шепеля, Ананія Волинця та ін.

Небосхил історії Вінниччини освітлюють яскраві особистості, обдарованість яких принесла славу і визнання рідній землі як колиці геніїв науки, мистецтва,

літератури. Десятки імен світового значення тісно пов'язані з історією Вінниччини родинним корінням або почуттям великої прихильності до цієї мальовничої і гостинної землі: літератори - Тарас Шевченко, Микола Некрасов, Марко Вовчок, Степан Руданський, Микола Трублаїні, Василь Стус; дослідники – Олександр Можайський, Антон Турчанович, Лев Семполовський; фольклористи та майстри народної творчості – Явдоха Зуїха, Настя Присяжнюк, Гнат Танцюра, Марія Руденко, Яків та Яким Герасименки, Володимир Перепелюк, Олексій Луцишин; діячі музичної культури – Петро Ніщинський, Ігнаці Ян Падеревський, Микола Леонтович, Родіон Скалецький, Павло Муравський, Петро Чайковський; художники й архітектори – Григорій Артинов, Василь Тропінін, Владислав Городецький, Олекса Новаківський, Натан Альтман, Федір Коновалюк, Василь Хмелюк та багато інших. [2]

Останні 20 років життя провів у садибі «Вишня» (нині в межах м. Вінниці) видатний вчений-хірург, основоположник воєнно-польової хірургії Микола Пирогов. З 1947 року тут діє Музей-садиба М. І. Пирогова. У с. Чоботарка, нині с. Заболотне Крижопільського району, народився всесвітньо відомий вчений-мікробіолог Данило Заболотний. У 1930 році відкрито меморіальний музей видатного земляка. Пишається Вінниччина і Нобелівським лауреатом у галузі фізіології та медицини за відкриття стрептоміцину Зельманом Ваксманом, уродженцем с. Нова Прилука Липовецького району. [2]

З нашим краєм пов'язані життя та творчість письменника-класика Михайла Коцюбинського (1927 року у Вінниці в будинку, де він народився, створено Літературно-меморіальний музей) та поета, прозаїка Михайла Стельмаха (1989 року у рідному с. Дяківці Літинського району відкрито Літературно-меморіальний музей). [2]

Кожна визначна подія і видатна особа залишили по собі яскравий слід в історії краю, знайшли відображення у пам'ятках Вінниччини, які промовляють до нас голосом своєї епохи, несуть крізь віки надбання людського інтелекту і праці. В області на державному обліку перебувають близько 400 природничих пам'яток,

1893 пам'ятки історії, 1724 – археології, 101 пам'ятка монументального мистецтва, 574 пам'ятки архітектури. З них 146 – національного значення. [2]

Створена область у важкий історичний період. 1930-ті роки — це роки примусової колективізації, індустріалізації та культурної революції, що принесли на нашу землю не лише жаданий поступ, а й страшний голод 1932-33-х років, масові репресії, руйнування одноосібних селянських господарств, виселення багатьох родин з Поділля до Сибіру. За підрахунками вітчизняних вчених жертвами голоду на Поділлі стали від 800 тис. до 1,5 млн. осіб, репресовано понад 40 тис. наших земляків. Всі досягнення довоєнних п'ятирічок були здобуті дорогою ціною десятків тисяч життів наших співвітчизників.[2]

У середині 1930-х років на території нашого краю широко розгорнувся рух буряківниць п'ятисотенниць та тисячниць. У 1935 році 17 п'ятисотенниць з Вінниччини були нагороджені орденом Леніна. В 1940 році в області було 84 МТС, які мали 6874 трактори, 1400 комбайнів, тисячі інших машин. Одним із важливих кроків у здійсненні культурних перетворень у довоєнні роки була ліквідація неграмотності місцевого населення. [2]

У липні 1941 року Вінниччина була окупована фашистськими загарбниками. Окупація тривала 970 днів. Наша область була поділена на дві частини: північна відійшла до німецької зони окупації (т. зв. «Рейхкомісаріат Україна»), а південна - до румунської (т. зв. Трансністрія). Розмежувальна лінія проходила річками Лядова, Рів і Південний Буг. Під час окупації територія області вкрилась сіткою тюрем і концентраційних таборів, де загинули тисячі подолян. Біля Вінниці діяла ставка Гітлера «Вервольф». [2]

За період окупації розстріляно і закатовано 204781 вінничанина, 45972 військовослужбовці, кинуті до в'язниць 34439 осіб, 64167 громадян силоміць вивезли на каторжні роботи до Третього Рейху. Вінничани мужньо боролись проти фашистських окупантів. 119 земляків за подвиги у Великій Вітчизняній війні удостоєні звання Героя Радянського Союзу. Серед них — організатор підпілля Іван Бевз, зв'язкова вінницького підпільного центру Лариса Ратушна. Генерал армії Іван Черняхівський та полковник Іван Бойко удостоєні цього

звання двічі. Оповита легендами мужня боротьба групи УПА-«Південь» на чолі з командиром Омеляном Грабцем («Батьком»). [2]

26 березня 1944 року Вінницька область була звільнена від загарбників. На її території поновлено довоєнний адміністративно-територіальний устрій.

Відбудована після війни Вінниччина розвивалася швидкими темпами. Випуск промислової продукції з 1944 по 1991 рік зріс у 13 разів, продуктивність — у 6 разів. Випереджаючими темпами розвивались галузі, що визначали технічний прогрес всього народного господарства — машинобудування, електроенергетика, хімічна промисловість, виробництво будівельних матеріалів. Вже в 1950 році область вийшла на довоєнний рівень промислового виробництва [2]

26 лютого 1958 року за успіхи, досягнуті в сільському господарстві, Вінницьку область було нагороджено орденом Леніна, а 18 передовикам сільського господарства краю присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Особливо примножили індустріальну могутність Вінниччини Ладизинська ДРЕС, Вінницький державний підшипниковий завод, побудовані в 1967 році. Основу харчової галузі в цей час складала 40 цукрових заводів, 26 молокопереробних підприємств, 6 м'ясокомбінатів, 14 комбінатів хлібопродуктів, 13 спиртових заводів, 18 консервних та багато інших. [2]

Ці досягнення краю здобуті за рахунок титанічної праці наших талановитих земляків. 169 вінничан отримали звання Героя Соціалістичної Праці, а знатні колгоспники Тетяна Марцин, Прокіп Романенко, Пилип Желюк, Петро Вдовенко удостоїлись високого звання двічі.

Народною академією називали на Вінниччині колгосп ім. Суворова с. Тиманівка Тульчинського району, який з 1928 року по 1976 рік очолював двічі Герой Соціалістичної Праці Пилип Желюк. Тут не раз відбувалися обласні і районні семінари та засідання новаторів сільськогосподарського виробництва. Отримувати досвід приїжджали представники багатьох областей СРСР, численні зарубіжні делегації. [2]

1 грудня 1991 року 95,43% вінничан, які прийшли на Всеукраїнський референдум, підтримали Акт проголошення незалежності України, висловивши рішучу підтримку створення самостійної держави українського народу. З проголошенням Україною суверенності, Вінниця стала третім місцем в республіці, на головній площі якого з офіційної згоди місцевої влади замайорів синьо-жовтий прапор.

Продолавши у 1990-ті роки важкі часи становлення багатуокладної ринкової економіки та формування громадянського суспільства, на сьогодні Вінниччина є могутнім індустріально-аграрним регіоном. Промисловий потенціал краю — це понад 500 підприємств машинобудівної, металообробної, медичної, електроенергетичної, харчової та мікробіологічної галузей. [2]

За роки незалежності на Вінниччині з'явилося досить велика кількість нових підприємств, які здатні конкурувати на світовому рівні. Українська горілчана компанія Nemiroff – лідер серед виробників міцного алкоголю України, що експортує свою продукцію у понад 50 країн світу. Міжнародна Кондитерська Корпорація ROSHEN, структурним підрозділом якої є Вінницька кондитерська фабрика, очолює рейтинг національного ринку кондитерських виробів. Зразки продукції фармацевтичної компанії «Сперко-Україна» користуються попитом у Росії, Молдові, Білорусі. Одним із кращих у харчовій промисловості Вінниччини є ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат», який виготовляє понад 40 видів продукції та експортує у 88 країн світу. [2]

Агросектор краю об'єднує понад 2 тис. сільгоспформувань. З виробництва зерна та цукрових буряків Вінниччина посідає перші місця серед областей України, є найпотужнішим регіоном України з виробництва продукції садівництва та вирощування посадкового матеріалу. У 2011 році в Тиврівському районі збудували найбільше в Східній Європі сховище для фруктів, потужність високотехнологічного холодильника — 18 тисяч тон.

Територією області проходять транзитні газопроводи «Союз», «Уренгой-Помари-Ужгород», ЛЕП-750, «Донецьк-Вінниця-Альбертірша», високовольтна

лінія «Донбас-Дніпро-Вінниця-Західна Україна», важливі залізничні та автомагістралі.[12]

Нині на Вінниччині є всі умови для розвитку науки, культури, освіти, спорту, охорони здоров'я. Область має аграрний, технічний, медичний та педагогічний університети, філіали Київського торговельно-економічного університету, Тернопільської академії народного господарства, Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 891 загальноосвітня школа, 19 спеціальних шкіл (школи-інтернати), 57 позашкільних навчальних закладів, 780 дошкільних закладів, науково-дослідні та проектні інститути, сотні культурно-просвітницьких закладів, обласні академічні: український музично-драматичний театр ім. М. Садовського та театр ляльок «Золотий ключик», філармонію, 22 музеї, 990 бібліотек. [12]

Далеко за межами України відомі мистецькі колективи – академічний муніципальний камерний хор «Вінниця» під керівництвом народного артиста України Віталія Газінського та народний ансамбль танцю «Барвінок» під керівництвом народного артиста України Петра Бойка.

Плідно працюють обласні організації Спілки письменників, журналістів, художників, майстрів народного мистецтва, архітекторів, фотохудожників, театральних діячів України.

Вінничани є палкими прихильниками спорту. У селах та містах працюють 37 стадіонів, 23 плавальних басейни, 695 спортивних залів, в яких молодь може займатись фізичною підготовкою. [12]

Гордістю краю є призери Олімпійських ігор: заслужені майстри спорту Павло Хникін (плавання), Ганна Балабанова (веслування на байдарках і каное), Олена Череватова (веслування на байдарках і каное), Сергій Чернявський (велоспорт), майстри спорту України міжнародного класу Наталія Качалко (велоспорт), Наталія Добринська (легка атлетика), Андрій Соколовський (легка атлетика), Максим Третяк (бокс), Михайло Книш (легка атлетика).

Вінничани продовжують звеличувати рідну землю своїми творчими та трудовими досягненнями. За період незалежності чимало земляків стали Героями

України: Анатолій Пачевський – голова сільськогосподарського підприємства «Радівське» Калинівського району, Василь Мороз – ректор Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, Станіслав Войтович – засновник та Президент Групи компаній «ТЕРРА ФУД», Микола Орленко – президент корпорації «Укрреставрація», Василь Стус – український поет, дисидент, Павло Муравський – хоровий диригент і педагог, Іван Боримський – директор сільськогосподарського товариства «Промінь» Калинівського району. [12]

Наші земляки підтримали Євромайдан у листопаді 2013-лютому 2014 років. Тисячі вінничан були активними учасниками національно-патріотичних протестних акцій під час Революції Гідності, виступивши за свою свободу, гідність, збереження європейських цінностей та демократичний розвиток нашої країни. П'ятеро земляків – Валерій Брезденюк, Юрій Нечипорук, Роман Оліх, Леонід Полянський, Максим Шимко стали Героями Небесної сотні. [12]

Жертовність земляків триває на сході України. Героїзм, мужність, самовідданість проявляють вінничани в антитерористичній операції. Льотчикам Костянтину Могилку та Дмитру Майбороді посмертно присвоєно звання Героя України.

Активним залишається волонтерський рух. Об'єднавшись в єдиному бажанні захистити незалежність своєї держави, вінничани постійно надають допомогу військовим і цивільним у зоні АТО, переселенцям [12].

1.1 Фізико-географічна характеристика

Територія області складає 26,5 тис.км², 4,4% території України.[1]

Область розташована в лісостеповій смузі правобережної частини України.

У Вінницької області 202 км державного кордону з Республікою Молдова; також вона межує з 7-ма областями України: Житомирською, Чернівецькою, Хмельницькою, Київською, Черкаською, Кіровоградською, Одеською областями.

Вінницька область розміщена в лісостеповій зоні центральної частини Правобережної частини України. Територія суші становить 2606,4 тис.га, або 98,4% від загальної площі області, решта (1,6%) зайнята внутрішніми водами. Річки області належать до басейнів Південного Бугу, Дністра та Дніпра: з них: 2 великих (р.Південний Буг та р.Дністер), 4 середні (р.Соб, Гірський (Гнилий) Тікич, р.Мурафа, р.Рось) та 4555 малих.

У центральній частині області з північно-західного на південно-східний напрямок протікає р.Південний Буг (з правими притоками Згар, Рів, Сільниця, Дохна; лівими - Снивода, Десна, Соб, Удич), по південно-західній межі області тече р.Дністер (з лівими притоками: Лядова, Немія, Мурафа та ін.). У північних та північно-східних районах області протікають річки, що належать до Дніпровського басейну: р.Рось, р.Гуйва, р.Гнилоп'ять. [1]

В межах області 56 водосховищ, загальною площею водного дзеркала 11167 га; найбільше Ладижинське водосховище (2,2 тис.га), за даними інвентаризації станом на 25.12.2015 року 5298 ставків загальною площею водного дзеркала біля 30,0 тис.га. Річки і водойми використовують для рибництва, промислового і комунального водопостачання, зрошення земель, а також як джерело гідроенергії.

Річкою Південний Буг територія області поділяється на дві частини: лівобережну, яка відноситься до Придніпровської височини і правобережну – Подільського плато. Поверхня Вінниччини - підвищене плато, що знижується в напрямі з північного заходу на південний схід. Більша частина території Вінницької області розташована в межах Українського кристалічного щита. Сучасний рельєф області – в основному хвиляста, подекуди горбиста, рівнина, розгалужена чисельними долинами річок, ярами та балками, особливо в районі Придністров'я.

В надрах області відкрито 445 родовищ та проявів 18 видів різноманітних корисних копалин, десятки родовищ торфу, а також унікальні поклади граніту, каоліну, гранату і флюориту.

У Вінницькій області добре розвинена сировинна база будівельних матеріалів. На її території налічується 309 родовищ корисних копалин, що

застосовуються у будівництві, з яких розробляються лише 80 родовищ. Сировина для виробництва будівельних матеріалів представлена гранітами (буто-щебенева продукція та облицювальний камінь), вапняками, пісковиками, глинами та суглинками, піщано-гравійними матеріалами. [1]

Родовища первинних каолінів Вінниччини є одними з найбільших в Європі. Надзвичайно цінними є 4 родовища каолінів з загальним запасом 150067 млн.т, високою якістю відзначається сировина Великогадоминецького та Глуховецького родовищ (Козятинський район).

Важливу роль у водному господарстві Вінниччини відіграють підземні води, як найбільш надійне джерело доброякісної питної води. Прогнозні запаси підземних вод області становлять 324,9 млн.м³/рік, затверджені експлуатаційні запаси - 45,7 млн.м³/рік. [1]

На Вінниччині поширені лісостепові ландшафти. В лісах переважають широколистяні породи дерев: граб, клен, липа, дуб, ясен. Трав'яниста рослинність характеризується великою різноманітністю. Лише диких рослин нараховується біля тисячі видів.

Вінниччина, як і вся Україна, знаходиться в помірному поясі. Клімат області помірно континентальний, для нього характерні тривале, нежарке літо з достатньою кількістю вологи та порівняно коротка м'яка зима. За своїм географічним розташуванням територія області знаходиться у сфері впливу насичених вологою атлантичних повітряних мас, та периферійної частини сибірського (азійського) антициклону, для якого характерні сухі холодні континентальні повітряні маси. На клімат впливають також повітряні маси з Арктики та Середземномор'я. [1]

Найхолодніший місяць по всій області – січень, найтепліший – липень. Середні амплітуди коливань температури протягом року не перевищують 25⁰С. Під впливом континентальних повітряних мас іноді спостерігається зниження температури в окремі дні до -32...-38⁰С, влітку – підвищення до +37⁰С, найвищі температури спостерігається у липні-серпні. [1]

Середньорічні суми осадів на території області складають 440-590 мм. Найбільша кількість опадів буває на північному заході території Вінниччини. Максимум опадів припадає на травень – липень (130-170 мм). Найменш вологими є зимові місяці, на холодну пору року припадає 25% опадів: в грудні-лютому випадає 65-80 мм опадів. Перехід від однієї пори року до іншої відбувається поступово.

Взагалі клімат Вінниччини сприятливий для сільськогосподарського виробництва: тривале тепле та досить вологе літо, рання весна, суха осінь зима с помірними морозами та значним сніговим покривом – все це позитивно впливає на ріст зернових, технічних та садових культур. [1]

1.2 Атмосферне повітря

За даними статистичної звітності у 2018 року у повітря Вінницької області від стаціонарних джерел забруднення потрапило майже 97 тис.т забруднюючих речовин порівняно з 2017 роком обсяг викидів зменшився на 37,5% це пов'язано зі зменшенням виробництва електроенергії та розподілення газоподібного палива через місцеві (локальні) трубопроводи.[1]

Значна питома вага – 75,5% (73,5 тис.т) викидів забруднюючих речовин припадає на місто Ладижин. Крім того, високий відсоток у розподілі викидів до загального обсягу припадає на Тульчинський (4,1%), Тростянецький (3,5%) райони та місто Вінницю (2,6%). Кількість викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел у розрахунку на квадратний кілометр території по області протягом 2018 року склала 3,7 т. Найвища щільність викидів забруднюючих речовин у розрахунку на квадратний кілометр припадає на місто Ладижин – 3342 т, а також на міста Вінницю (36 т), Жмеринку (15 т), Хмільник (7,3 т), Козятин (6,6 т), Тростянецький (3,7 т) та Тульчинський (3,6 т) райони. На душу населення в середньому по області припадає 62 кг викинутих у повітря забруднюючих речовин.

Основними забруднювачами повітря в області залишаються підприємства енергетичної промисловості, сільського господарства, переробної промисловості та транспортні підприємства. [1]

У 2018 році значних змін у стані забруднення м.Вінниця у порівнянні з минулим роком не відбулося, лише концентрації діоксиду азоту зменшились значною мірою (і середні, і максимальні).

У 2014-2018 роках спостерігалася тенденція до зниження вмісту в атмосферному повітрі м.Вінниці кадмію, марганцю, міді, хрому, залізу, нікелю, незначною мірою зросли показники по свинцю і цинку. [1]

Перелік екологічно небезпечних об'єктів наведений у табл. 1.1, а динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря у табл.1.2

Таблиця 1.1 - Перелік екологічно небезпечних об'єктів [1]

№ з/п	Підприємства (найбільші забруднювачі)	Вид економічної діяльності	Відомча належність (форма власності)	Примітка
1	2	3	4	5
1	Вінницьке обласне виробниче комунальне підприємство водопровідно-каналізаційного господарства "Вінниця-водоканал"	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Комунальна власність	Загальний скид: 25,9млн.м ³ (очищені та нормативно чисті); 3,9т забруднюючих речовин
2	Ладизинська ТЕС ВАТ "Західенерго"	Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	Комунальна власність	Викинуто: 72,3 тис.т; з них діоксид сірки 53,5 тис.т
3	Золівідвал Ладизинської ТЕС ВАТ "Західенерго"	Гідроенергетичні та гідротехнічні споруди	Колективна власність	Накопичено: 28 млн.т (IV клас безпеки)
4	Міське звалище твердих побутових відходів м.Вінниця	Зберігання і поховання промислових та побутових відходів	Комунальна власність	Накопичено відходів: 2,5 млн.т
5	Джури́нський отрутомогильник (Шаргородський район)	Зберігання і поховання непридатних до застосування хімічних засобів захисту рослин		Орієнтовно зберігається 2100т ХЗЗР

Таблиця 1.2 -Динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря за 2016-2018 роки та два попередніх[1]

Показники	2016 р.	2017 р.	2018 р.
1	2	3	4
Загальна кількість (одиниць) дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, виданих у поточному році суб'єкту господарювання, об'єкт якого належить до:	402	510	697
другої групи	132	239	280
третьої групи	270	271	417
Викиди забруднюючих речовин та парникових газів від стаціонарних джерел, тис. т	119,8	155,8	97,3
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на км ² , т	4,5	5,9	3,7
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел у розрахунку на одну особу, кг	75,1	98,4	62,1

Таблиця 1.3-Вміст забруднюючих речовин в атмосферному повітрі міст[1]

Назва забруднюючої речовини	Місто	Середньо-річний вміст, мг/м ³	Середньо-добові ГДК, мг/м ³	Максимальні разові ГДК, мг/м ³	Максимальний вміст, мг/м ³
1	2	3	4	5	6
Пил	м.Вінниця	0,1	0,15	0,5	0,2
Діоксид сірки	"-	0,001	0,05	0,5	0,02
Оксид вуглецю	"-	1	3	5	3
Діоксид азоту	"-	0,05	0,04	0,2	0,52
Фтористий водень	"-	0,005	0,005	0,02	0,048
Аміак	"-	0,01	0,003	0,035	0,06
Формальдегід	"-	0,004	0,003	0,2	0,052
Кадмій	"-	0,001	0,02	1,0	0,01
Залізо	"-	0,64	4,30	40,0	1,69
Марганець	"-	0,01	0,05	0,63	0,04
Мідь	"-	0,03	0,19	2,0	0,14
Нікель	"-	0,01	0,04	1,0	0,03
Свинець	"-	0,02	0,04	0,3	0,17
Хром	"-	0,01	0,06	0,78	0,03
Цинк	"-	0,06	0,21	50,0	0,28

1.3 Водні ресурси

На території області протікають 204 річки завдовжки понад 10 км кожна. Вони належать до басейнів Південного Бугу (Згар, Рів, Дохна, Соб, Савранка), Дністра (Мурафа, Лядова, Марківка, Русава, Немія) та Дніпра (Рось, Гнилоп'ять, Гуйва). Пересічна густина річкової мережі становить 0,38 км/км². Живляться

річки дощовими (48%), сніговими (25%) і підземними (27%) водами. В басейні Дністра підземне живлення становить до 40%. В межах області 56 водосховищ, загальною площею водного дзеркала 11167 га; найбільше Ладизинське водосховище (2,2 тис.га), за даними інвентаризації станом на 01.01.2018 року 5747 водних об'єктів. Річки і водойми використовують для рибориства, промислового і комунального водопостачання, зрошення земель, а також як джерело гідроенергії.[1]

Середньобагаторічний об'єм річного стоку Вінниччини становить 2,0 млрд.м³. В маловодний рік (P=75%) він складає біля 1,5 млрд.м³, в дуже маловодний рік (P=95%) - 1,05 млрд.м³. Більша частина місцевого стоку області, до 70%, формується в басейні Південного Бугу. Більш значний транзитний стік Дністра проходить по південному кордоні області і використовується лише для зрошення та гідроенергетики. На одного жителя Вінницької області, без врахування транзитного стоку Дністра, припадають наступні річні об'єми місцевого стоку: середньобагаторічного - 1,5 тис.м³; маловодного – 1,1 тис.м³; дуже маловодного - 0,75 тис.м³. [1]

Важливу роль у водному господарстві Вінниччини відіграють підземні води, як найбільш надійне джерело доброякісної питної води. Прогнозні запаси підземних вод області становлять 324,9 млн.м³/рік, затверджені експлуатаційні запаси - 45,7 млн.м³/рік.

Прогнозні ресурси питних підземних вод в межах Вінницької області становлять 885,5 тис.м³/добу. За станом на 01.01.2018 року розвідано та затверджено на території області 27 родовищ підземних вод, запаси по яких становлять 151,943 тис.м³/добу. [1]

В 2018 році у Вінницькій області для потреб водопостачання населення і галузей економіки забрано 118,0 млн м³ води, що на 0,2 млн м³ більше, ніж у 2017 році. З них 101,7 млн м³ – з поверхневих джерел, 16,4 млн м³ – з підземних джерел, в т.ч. по басейну Південного Бугу – 101,6 млн м³; по басейну Дністра – 11,4 млн м³; по басейну Дніпра – 5,0 млн м³. [1]

Найбільшими водоспоживачами є КП «Вінницяоблводоканал» м. Вінниця, яке використовує 21% від загального використання, ПАТ «ДТЕК «Західенерго» ВП Ладжинська ТЕС м.Ладжин - 15%, філія «Птахокомплекс» ТОВ «Вінницька птахофабрика» с.Оляниця Тростянецького району - 4%.

У 2018 році у водні об'єкти Вінницької області скинуто 65,55 млн м³ стічних вод, у тому числі 28,17 млн м³ – від комунального господарства; 31,71 млн м³ – сільського господарства; 4,731 млн м³ - промисловості, 0,939 млн м³ – інші.

У 2018 році у водні об'єкти Вінницької області скинуто 65,55 млн м³ стічних вод, у тому числі 0,988 млн м³ – забруднених; 36,43 млн м³ - нормативно-чистих без очистки; 27,69 млн м³ - нормативно очищених, 0,448 млн м³ – некатегорованих. Основним джерелом забруднених стічних вод є комунальне господарство, на яке припадає 99 % від загального обсягу таких скидів, промисловість – 1%. Підприємства комунального господарства скинули забруднених стоків – 0,982 млн.м³, промисловості – 0,006 млн. м³. [1]

Таблиця 1.4 - Водні об'єкти регіону[1]

Водні об'єкти	Кількість одиниць	Примітка
Усього		
у тому числі:		
місцевого значення	0	
з них передано в оренду, зокрема:	0	
водосховищ (крім водосховищ комплексного призначення)	0	
ставків	0	
озер	0	
замкнених природних водойм	0	
акваторій (водного простору) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України	0	
загальнодержавного значення	5747	
з них передано в оренду, зокрема:	1657	
водосховищ (крім водосховищ комплексного призначення)	4	
ставків	1653	в т.ч., які використовуються відповідно договорів оренди землі
озер	0	
замкнених природних водойм	0	
акваторій (водного простору) внутрішніх морських вод, територіального моря, виключної (морської) економічної зони України	0	

Забруднені стічні води скинули підприємства комунальної галузі (КП «Іллінціводоканал» м.Іллінці, КП «Тульчинводоканал» м. Тульчин, КП «Жмеринкаводоканал» м. Жмеринка, КП «Комунсервіс» м. Шаргород, ДП «Піщанкаводоканал», КВЕП «Вапняркаводоканал», КП «Хмельникводоканал») та промисловості («ВФ ТОВ «Яблуневий Дар» м. Липовець). [1]

Разом із забрудненими водами у водойми області в 2018 році надійшло 0,051 тис. т азоту амонійного; 0,161 тис. т БСК5; 0,096 тис. т завислих речовин; 0,499 тис. т нітратів; 0,042 тис. т нітритів; 1,328 тис. т сульфатів; 10,72 тис. т. сухого залишку; 3,507 тис. т хлоридів; 0,312 тис. т ХСК; 0,167 т алюмінію; 1,006 т заліза; 0,229 т нафтопродуктів, 0,730 т СПАР; 0,082 т цинку; 42,54 т фосфатів.

Таблиця 1.5 - Динаміка водокористування за 2016-2018 роки[1]

Показники	Одиниця виміру	2016 рік	2017 рік	2018 рік
1	2	3	4	5
Забрано води з природних джерел, усього	млн м ³	111,5	117,8	118,0
у тому числі:				
поверхневої	млн м ³	95,8	101,9	101,7
підземної	млн м ³	15,7	15,86	16,38
морської	млн м ³			
Забрано води з природних джерел у розрахунку на одну особу	м ³	70,2	74,1	75,62
Використано свіжої води, усього	млн м ³	92,28	98,08	96,01
у тому числі на потреби:				
господарсько-питні	млн м ³	29,77	29,58	30,34
виробничі	млн м ³	55,9	62,29	60,59
сільськогосподарські	млн м ³			39,07
зрошення	млн м ³	4,179	4,357	3,38
рибогосподарські	млн м ³			
Використано свіжої води у розрахунку на одну особу	м ³	58,1	61,7	61,53
Втрачено води при транспортуванні	млн м ³	19,2	13,82	14,23
	% до забраної води	17,2	11,7	12,1
Скинуто зворотних вод, усього	млн м ³	65,18		
у тому числі:				
у підземні горизонти	млн м ³			
у накопичувачі	млн м ³			
на поля фільтрації	млн м ³			
у поверхневі водні об'єкти	млн м ³	60,4	62,54	65,5
не віднесених до водних об'єктів	млн м ³	-		
Скинуто зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, усього	млн м ³	60,4	62,54	65,5

Показники	Одиниця виміру	2016 рік	2017 рік	2018 рік
з них:				
нормативно очищених, усього	млн м ³	27,01	26,39	27,69
у тому числі:				
на спорудах біологічного очищення	млн м ³	26,97		
на спорудах фізико-хімічного очищення	млн м ³	0,04		
на спорудах механічного очищення	млн м ³	-		
нормативно (умовно) чистих без очищення	млн м ³	32,71	34,77	36,43
забруднених, усього	млн м ³	0,046	0,833	0,988
у тому числі:				
недостатньо очищених	млн м ³	0,031	0,82	0,988
без очищення	млн м ³	0,015	0,013	0,0
Скинуто зворотних вод у поверхневі водні об'єкти у розрахунку на одну особу	млн м ³	38,01	39,3	41,98

Таблиця 1.6 - Використання води за видами економічної діяльності у 2016-2018 роках[1]

Види економічної діяльності	2016 рік		2017 рік		2018 рік	
	усього, млн м ³	% економії свіжої води за рахунок оборотної	усього, млн м ³	% економії свіжої води за рахунок оборотної	усього, млн м ³	% економії свіжої води за рахунок оборотної
1	2	3	4	5	6	7
Усього за регіоном	92,28	97,56	98,08	97,87	96,01	95,56
За видами економічної діяльності						
у тому числі:						
Промисловість	22,97	99,1	26,64	99,1	22,98	
Сільське господарство	36,11	-	37,52	-	39,07	
Лісове господарство					0,044	
Комунальне господарство	31,31	0,002	32,13	1,186	32,26	

Таблиця 1.7 - Скидання забруднюючих речовин із зворотними водами
у поверхневі водні об'єкти[1]

Скидання забруднюючих речовин за регіоном	2016 рік	2017 рік	2018 рік
	обсяг забруднюючих речовин, тис. т	обсяг забруднюючих речовин, тис. т	обсяг забруднюючих речовин, тис. т
1	2	3	4
БСК 5	0,16	0,159	0,161
ХСК	0,287	0,362	0,312
Завислі речовини	0,113	0,085	0,096
Сухий залишок	7,71	10,16	10,72
Сульфати	0,858	0,766	1,328
Хлориди	3,053	3,194	3,507
Азот амонійний	0,052	0,047	0,051
Нітрати	0,538	0,642	0,499
Нітрити,	0,032	0,034	0,042
Нафтопродукти*	0,54	0,184	0,229
СПАР*	0,444	0,447	0,730
Цинк*	0,22	0,119	0,082
Фосфати*	37,77	28,94	42,54
Залізо*	1,623	1,204	1,006

*- ТОНН

Таблиця 1.8 - Середньорічні концентрації забруднюючих речовин у контрольних створах водних об'єктів регіону за 2018 рік
(мг/л) [1]

Місце спостереження за якістю води	завислі речовини	БСК повне	сухий залишок	сульфати	хлориди	амоній сольовий	нітрати	нафтопродукти	ХСК	розчинений кисень	фосфати	марганець	залізо	нітри	мідь
одиниці вимірювання	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³
ОБРВ (1990р.)*		3,00	1000	500,0	350,0	2,60	45,0	0,30	15,00	>4,00	-	0,10	0,30	3,30	1,00
р.Південний Буг, м.Хмільник, питний водозабір	12,2	7,4	546,3	36,1	33,1	0,8	2,2	0,05	37,6	9,0	0,5		0,12	0,18	0,02
р.Південний Буг, с.Гуцинці, питний водозабір м.Калинівка	13,9	7,3	549,3	39,3	33,8	0,6	1,3	0,04	37,0	8,1	0,7		0,10	0,16	0,02
р.Південний Буг, м.Вінниця, питний водозабір (вище міста)	14,8	7,1	596,7	38,4	34,5	0,6	1,4	0,04	38,2	9,6	0,7		0,09	0,08	0,02
р.Південний Буг, м.Вінниця, 500м нижче сиду КП "Вінницяобл- водоканал"	13,6	9,4	637,6	56,6	63,5	1,1	5,5	0,07	43,8	8,8	0,9		0,07	0,58	0,02

Місце спостереження за якістю води	завислі речовини	БСК повне	сухий залишок	сульфати	хлориди	амоній сольовий	нітрати	нафтопродукти	ХСК	розчинений кисень	фосфати	марганець	залізо	нітриди	мідь
одиниці вимірювання	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³
ОБРВ (1990р.)*		3,00	1000	500,0	350,0	2,60	45,0	0,30	15,00	>4,00	-	0,10	0,30	3,30	1,00
р.Південний Буг, Сутиське водосховище, смт.Сутиски	36,3	7,3	579,5	44,1	49,8	0,9	1,1	0,08	33,5	7,8	0,5		0,12	0,37	0,04
р.Південний Буг, с.Маньківка, питний водозабір м.Ладизин	10,2	6,3	511,7	40,1	42,8	0,3	1,2	0,03	29,7	9,1	0,4		0,02	0,20	0,01
р.Південний Буг, Ладизинське водосховище, м.Ладизин	12,8	7,5	535,0	41,5	42,2	0,2	1,6	0,0	39,0	9,7	0,4		0,03	0,07	0,05
р.Південний Буг, Глибочецьке водосховище, с.Глибочок	12,3	7,6	493,8	34,1	44,8	0,3	1,4	0,05	38,4	7,7	0,7		0,03	0,09	0,02
р.Південний Буг, с.Ставки, кордон Вінницької і Кіровоградської областей	10,5	6,3	509,5	43,6	42,2	0,3	2,1	0,05	30,0	7,4	0,6		0,03	0,07	0,01
р. Рів,	16,5	5,6	536,5	28,4	32,2	0,5	1,3	0,04	29,8	6,2	0,6		0,14	0,07	0,01

Місце спостереження за якістю води	завислі речовини	БСК повне	сухий залишок	сульфати	хлориди	амоній сольовий	нітрати	нафтопродукти	ХСК	розчинений кисень	фосфати	марганець	залізо	нітри	мідь
одиниці вимірювання	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³	мг/дм ³
ОБРВ (1990р.)*		3,00	1000	500,0	350,0	2,60	45,0	0,30	15,00	>4,00	-	0,10	0,30	3,30	1,00
гирло річки, вище с.Могилівка															
р.Соб, Дмитренківське водосховище (нижній б'єф), с.Дмитренки	16,5	6,1	589,5	41,0	42,8	0,6	2,0	0,04	31,7	5,3	0,6		0,06	0,06	0,02

*Узагальнений перелік гранично допустимих концентрацій (ГДК) та орієнтовно безпечних рівнів впливу (ОБРВ) шкідливих речовин для води рибогосподарських водойм.

1.4 Земельні ресурси

Територія області станом на 1 січня 2019 року складає 2649,2 тис. га або 4,4 % від площі України (60354,9 тис.га).[1]

Більша частина території -2064,0 тис. га (77,9 % від загальної площі території області) зайнята сільсько-господарськими землями, із них: сільськогосподарських угідь 2014,2 тис. га (76,0 % від загальної площі), в тому числі ріллі 1725,5 тис. га (65,13% від загальної площі території), перелогів 1,0 тис. га (0,04 %), багаторічних насаджень 51,4 тис. га (1,94 %), сіножатей і пасовищ 263,3 тис. га (8,92 %). Ліси та інші лісовкриті площі складають 380,3 тис. га (14,36 % від загальної площі), забудовані землі 107,7 (4,07 %), заболочені землі 29,1 (1,10 %), відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом 25,0 тис. га (0,94 %), внутрішні води 49,4 тис. га (1,86 % від загальної площі) та інші землі (господарські двори та дороги, піски, яри, кам'яністі місця тощо) 49,4 тис. га (1,86 %). Територія суші (без заболочених земель та внутрішніх вод) становить 2605,7 тис. га, або 98,3 % від загальної площі. [1]

За класифікацією ґрунтів і земель України та їх придатністю до сільськогосподарського виробництва ґрунти Вінниччини по родючості розміщуються від четвертого (70-61 бал) до восьмого (30-21 бал) класу. Це ґрунти від високої родючості (добрі землі) до групи ґрунтів низької якості (малоцінні землі) по загальній класифікації ґрунтів і земель України.

Основні ґрунти області це чорноземи (50,1% площі сільськогосподарських угідь) та сірі лісові (майже 33%).

Таблиця 1.9 - Структура земельного фонду регіону[1]

Основні види земель та угідь	2014 рік		2015 рік		2016 рік		2017 рік		2018 рік	
	усього, тис. га	% до загальної площі території і	усього, тис. га	% до загальної площі території і	усього, тис. га	% до загальної площі території і	усього, тис. га	% до загальної площі території і	усього, тис. га	% до загальної площі території і
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Загальна територія	2649,2	100,0	2649,2	100,0	2649,2	100,0	2649,2	100,0	2649,2	100,0
у тому числі:										
1. Сільськогосподарські угіддя, з них:	2014,5	76,04	2014,2	76,03	2014,2	76,03				
рілля	1725,0	65,11	1725,5	65,13	1725,5	65,13				
перелоги	1,1	0,04	1,0	0,04	1,0	0,04				
багаторічні насадження	51,5	1,94	51,4	1,94	51,4	1,94				
сіножаті*	236,9	8,94	236,3	8,92	236,3	8,92				
пасовища										
2. Ліси і інші лісовкриті площі	380,0	14,34	380,3	14,36	380,3	14,36				
з них вкриті лісовою рослинністю	356,3	13,45	356,8	13,47	356,8	13,47				
3. Забудовані землі	107,7	4,07	107,7	4,07	107,7	4,07				
4. Відкриті заболочені землі	29,1	1,10	29,1	1,10	29,1	1,10				
5. Відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом (піски, яри, землі, зайняті зсувами, щебенем, галькою, голими скелями)	25,0	0,94	25,0	0,94	25,0	0,94				
6. Інші землі	49,5	1,87	49,4	1,86	49,4	1,86				
Усього земель (суша)	2605,8	98,4	2605,7	98,4	2605,7	98,4				
Території, що покриті поверхневими водами	43,4	1,64	43,5	1,64	43,5	1,64				

Таблиця 1.10 - Виробництво органічної продукції та сировини [1]

Рік	Площа, на якій виробляються органічна продукція та сировина		Об'єкти, яким надано статус спеціальних сировинних зон		
	тис. га	% від загальної площі регіону	площа, тис. га	% від загальної площі території	кількість, од.
1	2	3	4	5	6
2017	2,47	0,1	-	-	-
2018	2,47	0,1	-	-	-

1.5 Рослинний і тваринний світи

Рослинний світ Вінниччини вирізняється своїм багатством. У різноманітних природних комплексах на території області зустрічається близько 1200 видів рослин. Практично всі вони приурочені до певних умов зростання, які виділяються на Східному Поділлі: по всій області поширені лісові та прибережно-водні види. Лучні та болотні види більш характерні для півночі Вінниччини, а степові – для півдня. Розсіяно по всій території Східного Поділля зустрічаються види вапнякових та гранітних відслонень. Надзвичайно багато в області заносних видів рослин, котрі ростуть переважно в місцях, де природний рослинний покрив порушений або зник взагалі.[1]

З понад тисячі видів рослин Вінниччини близько 200 є рідкісними – такими, що зустрічаються лише в окремих місцевостях, урочищах або скорочують свій ареал. Рідкісні види флори можна поділити на кілька груп за ступенем їх поширення, екологічної пристосованості, приуроченості до певних природних комплексів. Так, за географічним принципом виділяються: ендемічні, реліктові, гранично-ареальні, диз'юнктивно-ареальні види. За фітоценотичним – лісові, лучні, болотні, водні і прибережно-водні, степові та петрофітні види. За господарським – декоративні, лікарські, технічні. ароматичні тощо. За фенологічним – ранньовесняні, весняні, літні, ефемероїди тощо. Окремо виділяються систематичні групи рідкісних видів: орхідні, ковили, цибулинні тощо та група зниклих видів.

Тваринний світ області різноманітний. Однак, на фоні досить великою біорізноманіття, звичайно властивого лісостепу, все ж таки необхідно підкреслити певну тенденцію до збідненості фауни наземних хребетних області, що викликано напівізолюваністю внаслідок сильної фрагментації природних територій.

Всього в області налічується близько 420 видів тварин, у т.ч. риб – 30, земноводних – 11, плазунів – 8, птахів – 300, ссавців – 70. [1]

На підставі аналізу розподілення головним чином хребетних тварин за біотопами можливе виділення наступних фауністичних комплексів.

Лісовий, до якого входять тварини, що мешкають в лісах різного типу. Серед ссавців тут домінують полівка руда, миша жовтогорла, кріт європейський, землерийка звичайна, куниця лісова; серед птахів — зяблик, вівчарик-ковалик, велика синиця, дрозди чорний та співочий, дятли строкаті великий та середній, сова сіра; земноводні представлені ропухою сірою, а плазуни – веретільницею. Чагарниковий фауністичний комплекс охоплює тварин, що заселяють чагарники по балках та узліссях. Чагарникові стації трапляються рівномірно на всій території області. Різноманіття тварин у цих місцях досить значне, що викликано проміжним характером чагарникових стацій — тут зустрічаються як представники лісового, так і степо-агрогенного комплексу. Домінуючими видами чагарникових біотопів слід вважати: серед ссавців — мишу польову та лісову, полівка звичайну та руду, їжака європейського, ласку та горностая, борсука, лисицю звичайну; серед птахів — сорокопуда жулана, славку сіру, вівсянку звичайну, одуда, чечевицю, щиглика, кобилочку річкову; серед плазунів тут зустрічається мідянка та ящірку прудка. В норах ярів гніздяться бджолоїдки. [1]

Лучний фауністичний комплекс включає тварин, що живуть на відкритих і місцями зарослих чагарником ділянках. Звичайними для цих місць серед ссавців є миша польова, землерийка-бурозубка звичайна та мала, кутора велика, кріт європейський, ласка; серед птахів — плиска біла, кулик-перевізник, рибалочка, ластівка берегова; серед плазунів — вуж звичайний; серед амфібій — квакша. Крім того саме тут зустрічається досить велике число видів з Червоної книги: горностай, видра, орлан-білохвіст та кулик-сорока. [1]

Болотяний фауністичний комплекс включає окремі ділянки прибережних зон. Видовий склад ссавців принципово не відрізняється від лучного комплексу, а серед птахів тут є ряд видів притаманних виключно водно-болотним стаціям. Досить часто зустрічається крижень, водяна курочка, лиска, велика очеретянка. Більш рідкими є вівсянка очеретяна, очеретянка лучна та кобилочка солов'їна. В прибережних смугах у досить великій кількості зустрічається і жаба озерна. [1]

Степоагрогенний фауністичний комплекс включає види, що живуть на досить просторих степових ділянках, а також на полях, пасовищах і перелогах, що розміщуються більш-менш рівномірно. Для цих стацій притаманні також і сліпак подільський, заєць-русак, білозубка мала та білочерева. Серед птахів тут звичайні жайворонок польовий та плиска жовта. Рідше зустрічаються – чубатий жайворонок, сіра куріпка, перепілка та чекан лучний. [1]

Синантропний фауністичний комплекс включає види, життя яких тісно пов'язане з людським помешканням і населеними пунктами. Саме тут концентруються види, що можливо вважати синантропами: хатня миша, пацюк сірий, куниця кам'яна, тхір чорний, кажан пізній, горобці хатній та польовий, ластівка сільська.

Таблиця 1.11- Види рослин та грибів, що охороняються[1]

	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Види рослин та грибів на території області, од.	600	600	600
% від загальної чисельності видів України	2,40	2,40	2,40
Види рослин та грибів, занесені до Червоної книги України, од.	86	86	86
Види рослин та грибів, занесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі, од.	48	48	48
Види рослин та грибів, занесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), од.	65	65	65

Таблиця 1.12-Види тваринного світу, що охороняються[1]

	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Види тварин, занесені до Червоної книги України, од.	90	90	90
Види тварин, занесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), од.	46	46	46
Види тварин, занесені до додатків Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернської конвенції), од.	346	346	346
Види, занесені до додатків Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннської конвенції, CMS), од.	12	12	12
Види, що охороняються відповідно до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA), од.	57	57	57
Види, що охороняються відповідно до Угоди про збереження популяцій європейських кажанів (EUROBATS), од.	5	5	5

1.6 Природно-заповідний фонд

В області налічується 420 об'єктів природно-заповідного фонду (43 загальнодержавного значення, з них 1 національний природний парк та 377 місцевого значення, з них 4 регіональних ландшафтних парки), загальною площею 62150,805 га, що складає 2,35 % від площі області.[1]

Національний природний парк "Кармелюкове Поділля" створений на півдні Чечельницького та Тростянецького районів з метою збереження, відтворення та раціонального використання унікальних природних і історико-культурних комплексів Південного Поділля.

В басейнах найбільших річок області Південний Буг, Дністер та Мурафа створені регіональні ландшафтні парки, їх території є важливими елементами екологічної мережі, мають багатий рослинний і тваринний світ, унікальні ландшафтні комплекси та рідкісні історико-культурні пам'ятки: [1]

- "Мурафа" створений у середній та нижній ділянці р.Мурафа, на території Чернівецького, Могилів-Подільського та Ямпільського районів;
- "Середнє Побужжя" створений у межах річкової долини р.Південний Буг, на території Тиврівського району;
- "Дністер" створений на території Могилів-Подільського та Ямпільського районів;
- "Немирівське Побужжя" створений у межах річкової долини р.Південний Буг, на території Немирівського району. [1]

Межі в натуру (на місцевість) встановлено для 38 об'єктів загальнодержавного значення (90,5 % від загальної кількості об'єктів загальнодержавного значення) та 290 територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення (77 % від загальної кількості об'єктів місцевого значення). Території та об'єкти природно-заповідного фонду оформлені відповідними знаками та інформаційними матеріалами, межі цих територій та об'єктів нанесені на відповідні планово-картографічні матеріали. [1]

З метою збереження водно-болотних екосистем та видового складу водно-болотних видів птахів Розпорядженням Кабінету Міністрів України "Про погодження надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення" від 21 вересня 2011 року №895-р, водно-болотні угіддя в долині річки Дністер включені до списку водно-болотних угідь міжнародного значення. Загальна площа угідь, що охоплюють території від села Лядова до м. Ямпіль складає 5394,28га. До складу заповідної території з міжнародним статусом ввійшли ботанічний заказник "Лядівський" та частина території регіонального ландшафтного парку "Дністер". [1]

Розподіл територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) за їх значенням, категоріями та типами (станом на 01.01.2018 року) та динаміку структури природно-заповідного фонду див. Додаток А(таб.А.1 та А.2)

1.7 Поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами

За попередніми даними протягом 2018 року на підприємствах області утворилось 1782,2 тис.т відходів I–IV класів небезпеки, в тому числі I–III класів небезпеки – 803,7 т. Із загальної кількості спалено відходів 58,4 тис.т, утилізовано – 481,7 тис.т та видалено у спеціально відведені місця – 903,8 тис.т.[1]

Найбільше відходів I–IV класів небезпеки утворилося у місті Вінниці – 28,9%, Ладижині – 24,0% до загальної кількості, а також Гайсинському – 18,9% та Крижопільському – 14,1% районах. [1]

За категоріями матеріалів у 2018 році найбільше утворилось відходів рослинного походження (906,6 тис.т, 50,9%), відходів згоряння (433 тис.т, 24,3%), побутових та подібних відходів (167,4 тис.т, 9,4%), тваринних екскрементів, сечі та гною (130 тис.т, 7,3%), звичайний осад (104,9 тис.т, 5,9%).[1]

Видалено у спеціально відведені місця 903,8 тис.т відходів I–IV класу небезпеки: відходів згоряння (278,3 тис.т, 30,8%), побутових та подібних відходів (272,3 тис.т, 30,1%), змішаних та недиференційованих матеріалів (210,2 тис.т, 23,3%), відходів рослинного походження (140,9 тис.т, 15,6%).[1]

Станом на 01.07.2017 року за даними інвентаризації в області обліковується 804,26 тонни непридатних та заборонених пестицидів та агрохімікатів (без Джуринського отрутомогильника). Очищеними від пестицидів є 4 райони: Вінницький, Липовецький, Немирівський та Хмельницький.

Поблизу с.Джурич Шаргородського району у міжобласному пункті захоронення непридатних хімічних засобів захисту рослин (отрутомогильнику) залишилось орієнтовно 2100 тонн непридатних пестицидів (орієнтовно 1070м³).

№ з/п	Назва одиниці адміністративно-територіального устрою регіону (район)	Місце видалення відходів категорії Г – надзвичайно небезпечні		Місце видалення відходів категорії В - небезпечні		Місце видалення відходів категорії Б – помірно небезпечні		Місце видалення відходів категорії А – мало небезпечні	
		Діючі х, од.	Закритих, од.	Діючі х, од.	Закритих, од.	Діючі х, од.	Закритих, од.	Діючих, од.	Закритих, од.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
16.	Піщанський район	0	0	0	0	0	0	14	0
17.	Погребищенський район	0	0	0	0	0	0	34	0
18.	Теплицький район	0	0	0	0	0	0	19	0
19.	Тиврівський район	0	0	0	0	0	0	10	0
20.	Томашпільський район	0	0	0	0	0	0	26	0
21.	Тростянецький район	0	0	0	0	0	0	24	0
22.	Тульчинський район	0	0	0	0	0	0	29	1
23.	Хмільницький район	0	0	0	0	0	0	39	0
24.	Чернівецький район	0	0	0	0	0	0	25	0
25.	Чечельницький район	0	0	0	0	0	0	17	2
26.	Шаргородський район	0	0	0	0	0	0	36	0
27.	Ямпільський район	0	0	0	0	0	0	20	0
	Всього	0	0	0	0	0	0	741	41

1.8 Основні екологічні проблеми області

Основні чинники та критерії для визначення найважливіших екологічних проблем. Найважливіші проблеми області зумовлені: значним обсягом викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин, наявністю накопичених за минулі роки заборонених і непридатних для використання засобів захисту рослин та відходів хімічного виробництва, відсутністю належної системи збирання, сортування і захоронення побутових відходів, скидом у водні об'єкти та на рельєф місцевості забруднених стічних вод, високим рівнем розораності та ерозією земель.[1]

Визначення найважливіших екологічних проблем

а) забруднення атмосфери викидами промислових підприємств та автотранспорту:

За даними статистичної звітності у 2018 року у повітря Вінницької області від стаціонарних джерел забруднення потрапило майже 97 тис.т забруднюючих речовин порівняно з 2017 роком обсяг викидів зменшився на 37,5% це пов'язано зі

зменшенням виробництва електроенергії та розподілення газоподібного палива через місцеві (локальні) трубопроводи. [1]

Значна питома вага – 75,5% (73,5 тис.т) викидів забруднюючих речовин припадає на місто Ладижин. Крім того, високий відсоток у розподілі викидів до загального обсягу припадає на Тульчинський (4,1%), Тростянецький (3,5%) райони та місто Вінницю (2,6%). Кількість викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел у розрахунку на квадратний кілометр території по області протягом 2018 року склала 3,7 т. Найвища щільність викидів забруднюючих речовин у розрахунку на квадратний кілометр припадає на місто Ладижин – 3342 т, а також на міста Вінницю (36 т), Жмеринку (15 т), Хмільник (7,3 т), Козятин (6,6 т), Тростянецький (3,7 т) та Тульчинський (3,6 т) райони. На душу населення в середньому по області припадає 62 кг викинутих у повітря забруднюючих речовин.

Основними забруднювачами повітря в області залишаються підприємства енергетичної промисловості, сільського господарства, переробної промисловості та транспортні підприємства. [1]

У 2018 році значних змін у стані забруднення м.Вінниця у порівнянні з минулим роком не відбулося, лише концентрації діоксиду азоту зменшились значною мірою (і середні, і максимальні).

У 2014-2018 роках спостерігалася тенденція до зниження вмісту в атмосферному повітрі м.Вінниці кадмію, марганцю, міді, хрому, залізу, нікелю, незначною мірою зросли показники по свинцю і цинку.

б) забруднення гідросфери скидами стічних вод промислових підприємств і комунально-побутовими стічними водами: [1]

В 2018 році у Вінницькій області для потреб водопостачання населення і галузей економіки забрано 118,0 млн м³ води, що на 0,2 млн м³ більше, ніж у 2017 році. З них 101,7 млн м³ – з поверхневих джерел, 16,4 млн м³ – з підземних джерел, в т.ч. по басейну Південного Бугу – 101,6 млн м³; по басейну Дністра – 11,4 млн м³; по басейну Дніпра – 5,0 млн м³.

У 2018 році у водні об'єкти Вінницької області скинуто 65,55 млн м³ стічних вод, у тому числі 28,17 млн м³ – від комунального господарства; 31,71 млн м³ – сільського господарства; 4,731 млн м³ - промисловості, 0,939 млн м³ – інші.

У 2018 році у водні об'єкти Вінницької області скинуто 65,55 млн м³ стічних вод, у тому числі 0,988 млн м³ – забруднених; 36,43 млн м³ - нормативно-чистих без очистки; 27,69 млн м³ - нормативно очищених, 0,448 млн м³ – некатегорованих. Основним джерелом забруднених стічних вод є комунальне господарство, на яке припадає 99 % від загального обсягу таких скидів, промисловість – 1%. Підприємства комунального господарства скинули забруднених стоків – 0,982 млн.м³, промисловості – 0,006 млн. м³. [1]

Забруднені стічні води скинули підприємства комунальної галузі (КП «Іллінціводоканал» м.Іллінці, КП «Тульчинводоканал» м. Тульчин, КП «Жмеринкаводоканал» м. Жмеринка, КП «Комунсервіс» м. Шаргород, ДП «Піщанкаводоканал», КВЕП «Вапняркаводоканал», КП «Хмельникводоканал») та промисловості («ВФ ТОВ «Яблуневий Дар» м. Липовець).

Разом із забрудненими водами у водойми області в 2018 році надійшло 0,051 тис. т азоту амонійного; 0,161 тис. т БСК5; 0,096 тис. т завислих речовин; 0,499 тис. т нітратів; 0,042 тис. т нітритів; 1,328 тис. т сульфатів; 10,72 тис. т. сухого залишку; 3,507 тис. т хлоридів; 0,312 тис. т ХСК; 0,167 т алюмінію; 1,006 т заліза; 0,229 т нафтопродуктів, 0,730 т СПАР; 0,082 т цинку; 42,54 т фосфатів.

Вода річок Вінницької області забруднена органічними сполуками, причому таке забруднення спостерігається протягом року. Це свідчить про забруднення вод побутовими стоками. [1]

За даними Вінницького регіонального управління водних ресурсів у 2018 році значення показника ХСК становило 9,8-89,2 мг/дм³ (ГДК=15,0 мг/дм³), БСКповне - становило 2,0-19,3 мг/дм³ (ГДК=3,0 мг/дм³), з 93 відібраних проб перевищення значеннями показників встановлених нормативів зафіксовано у 81.

в) проблеми щодо умов скидання шахтних і кар'єрних вод у водні об'єкти:

На території області наявні шахти, в яких проводиться видобування пиляних блоків з вапняку-черепашнику. Усі шахти розташовані в добре задернованій товщі вапняку тому шахтних вод практично немає. [1]

Кар'єрні води відкачуються з гранітних кар'єрів, які часто розробляються нижче рівня залягання підземних вод. Кар'єрні води практично прісні з мінералізацією переважно 0,5 – 0,8 г/дм³. Після осадження зважених часток (відстоювання) ці води скидаються у поверхневі водні об'єкти. Частина кар'єрних вод використовується для технологічних потреб видобувних підприємств.

г) забруднення підземних водоносних горизонтів:

За інформацією Подільської гідрогеологічної партії за результатами досліджень хімічного складу підземних вод у 2017 році в основному якість води була задовільною. [1]

Барський водозабір, ділянка «Іванівська». За хімічним складом води сарматського водоносного горизонту гідрокарбонатні кальцій-магнієві. В 2017 році мінералізація склала 650 мг/дм³, при загальній жорсткості 8,0м моль/дм³.

Бершадь, ділянка «Берладинка». За хімічним складом води докембрійського водоносного горизонту гідрокарбонатні кальцій-магній-натрієвого типу. Мінералізація в 2017 році склала 696мг/дм³, загальна жорсткість – 7,2 мм моль/дм³.

Ямпільський водозабір. За хімічним складом води верхньопротиризойського горизонту, на ділянці Ямпільського водозабору гідрокарбонатні до хлоридних і сульфатно натрієвого і натрієвого-кальцієвого типу. [1]

Мінералізація велика – до 2039мг/дм³ (2003 рік), вміст натрію досягає 416мг/дм³ (2011рік), вміст хлоридів -354мг/дм³ (2003рік), вміст сульфатів-420мг/дм³ (2004рік). В 2017 році мінералізація склала 1589 мг/дм³, загальна жорсткість 12,9м.ммоль/дм³.

д) порушення гідрологічного та гідохімічного режиму малих річок області: Якість води малих річок області за більшістю показників відповідає встановленим нормам (окрім органічних сполук). Вміст більшості забруднюючих речовин не перевищує ГДК для водойм господарсько-побутового призначення. [1]

Через недостатність фінансування, прибережні захисні смуги малих річок в природу виносяться доволі повільно. В межах населених пунктів, де ширина смуги встановлюється проектом, такий проект було розроблено тільки для м.Вінниці. Це значно ускладнює здійснення контролю за дотриманням вимог природоохоронного законодавства на землях водного фонду. В 2004 – 2006 роках виконано суттєвий обсяг робіт з проектування і винесенню в природу прибережних захисних смуг р.Десенки, Згар та їх приток. Розроблено проекти прибережних захисних смуг для міст Хмільник, Могилів-Подільський та Немирів. [1]

Повільне виконання заходів з винесення в природу прибережно-захисних смуг, водоохоронних зон та недотримання їх режиму – ще одна значна причина забруднення водних ресурсів. Орієнтовна площа водоохоронних зон складає 424,72 тис.га, в т.ч. 41,22 тис.га (площі визначені в результаті раніше розроблених проектів з встановлення водоохоронних зон та ПЗС річок, які розроблялись у 80-х роках 20 ст.). Наразі площа встановлених на місцевості ПЗС складає 3783 га.

В межах області 55 водосховищ, загальною площею водного дзеркала 11167 га; найбільше Ладжинське водосховище (2,2 тис.га), 5298 ставків загальною площею водного дзеркала біля 30,0 тис.га. Всього для 1527 ставків наявні чинні договори на оренди земельних ділянок. Переважна більшість використовується для риборозведення. Така кількість ставків негативно впливає на стан водних ресурсів, сток річок області є значно зарегульованим, що знижує здатність річок до самоочищення. [1]

Недоліком є також те, що в окремих районах при розпаюванні сільськогосподарських земель були роздані і землі водного фонду – прибережні захисні смуги (ПЗС). Погіршує становище висока розорюваність (майже 70%) та еродованність (близько 40%) земель, і як наслідок, виникає замуленість більшості водойм.

Через відсутність коштів стримуються на місцях роботи зі створення ПЗС річок та водойм, винесенню їх в природу і встановленню межових знаків. [1]

Не гарантує безаварійний пропуск високих вод та правове використання водних об'єктів і факт наявності значної кількості безхазяйних гідротехнічних споруд. Із 5298 гідроспоруди безхазяйними є 4066 або 77%.

е) утилізація і знешкодження радіоактивних відходів, ліквідація накопичувачів радіоактивних відходів, рекультивація земель, що мають радіоактивне забруднення:

В області 89 населених пунктів області віднесено до зони посиленого радіоекологічного контролю. Площа забруднення радіонуклідами земель складає біля 2 тис.км² (7,5% від загальної площі області). З них щільність забруднення від 1 до 5 Кі/км² становлять землі площею 1964 км², від 5 до 15 Кі/км² – 36 км². Серед цих радіоактивних земель площа ріллі становить 973 км² із щільністю забруднення 1-5 Кі/км², а 5 км² – 5-15 Кі/км². Близько 40 тис.га сільськогосподарських угідь, забруднення, яких цезієм-137 перевищує 1 Кі/км², сільськогосподарських угідь щільністю забруднення понад 5 Кі/км² в області немає. Щодо забруднення сільськогосподарських угідь стронцієм-90, то близько 13,5 тис. га ґрунтів області мають щільність забруднення понад 0,15 Кі/км², решта земель мають забруднення в межах 0,02 - 0,15 Кі/км². [1]

Радіаційна ситуація впродовж 2018 року не ускладнювалась.

є) проблеми переробки відходів гірничодобувної, металургійної, енергетичної та інших галузей промисловості:

Відходи гірничодобувної та енергетичної та ін. галузей промисловості в області представлені золо-шлаковими відходами Ладизинської ТЕС.

Найбільша кількість відходів в області утворюється в процесі експлуатації Ладизинської ТЕС – понад півмільйона тон золо-шлакової суміші щорічно. Усього в золовідвалі ТЕС їх накопичено понад 27 млн.тонн.; за 2016 рік на підприємстві утворилось 442 тис.тонн відходів. [1]

ж) проблема токсичних відходів:

Станом на 01.07.2017 року за даними інвентаризації в області обліковується 804,26 тонни непридатних та заборонених пестицидів та агрохімікатів (без

Джуринського отрутомогильника). Очищеними від пестицидів є 4 райони: Вінницький, Липовецький, Немирівський та Хмільницький.

Усі непридатні пестициди, які обліковуються, впродовж 2016-2017 років перезатарені. У 2017 році на ці роботи використано 119,7 тис.грн. обласного фонду охорони навколишнього природного середовища. Для забезпечення екологічної безпеки необхідно вивезти такі небезпечні відходи на знищення, проте на даний час питання з місцем утилізації (вітчизняні чи закордонні підприємства). Після визначення місця утилізації буде оцінена вартість робіт та потреба у державній підтримці. [1]

У Джуринському міжобласному пункті захоронення непридатних ХЗР (Шаргородський район) залишилось орієнтовно ще 2100 тонн непридатних пестицидів (1070м³) разом з тарою та ґрунтом, яким вони пересипані. Необхідно провести комплексне дослідження пункту захоронення та розробити проект його консервації.

На земельній ділянці ліквідованого ВО «Хімпром» були утворені відходи хімічного виробництва, в тому числі фосфогіпс. Відповідно до протоколу №10 від 07.05.2013 року міської комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій організовані роботи з вимірювання об'єму насипу (відвалу) фосфогіпсу та визначенню його маси. Згідно технічного звіту станом на 10 травня 2013 року насип (відвал) фосфогіпсу має наступні параметри: об'єм - 340,7 тис.м³; маса - 421,11 тис. тонн. [1]

30.05.2013 року ПП "Подільська промислова компанія" вивезено 3250 тонн відходів фомфогіпсу. На даний час вивезення відходів призупинено.

Відповідно до статистичної звітності станом на 01 січня 2006 року впродовж виробничої діяльності на ВАТ «Завод «Термінал» було накопичено 120,365 тонн небезпечних відходів I-III класів небезпеки гальванічного виробництва. Згідно звіту ліквідатора наданого Господарському суду Вінницької області, відходи із сховищем продані ВКПП «Філіп». [1]

На території бувшого підприємства ВАТ «Завод «Ореол» у підземному резервуарі знаходиться близько 20 тонн відходів гальванічного виробництва.

Нажаль, у процесі ліквідації підприємства не було вирішено питання щодо знешкодження гальванічних відходів, які на даний час стали безхазяйними.

-Аналіз найважливіших екологічних проблем[1]

а) проблеми, що вимагають рішення на міжнародному рівні:

Потенційну небезпеку для р. Дністер становить мулове господарство очисних споруд каналізації м.Сороки, яке розташоване у с.Цекинівка, у 100-метровій прибережній захисній смузі (лівий беріг). За час роботи очисних споруд мул з мулових майданчиків не вивозився. Аналізи осаду мулових майданчиків виявили підвищений вміст важких металів та інших токсичних речовин. Розміщення даних відходів у прибережній захисній смузі, яка є природоохоронною територією з режимом обмеженої господарської діяльності, суперечить вимогам п.6 ст.89 Водного фонду України. Протягом 2009-2014 років надзвичайних подій, пов'язаних з діяльністю очисних споруд каналізації м.Сороки не зафіксовано. Якість води у р.Дністер у створі, що контролює вплив скиду стічних вод Цекинівських очисних споруд, в цілому відповідає нормативам. [1]

За даними Державної екологічної інспекції у Вінницькій області, мул який зберігається на майданчиках - зневоднений та повністю вкритий рослинним покривом. Мулові майданчики розташовані на території очисних споруд, наявні 4 карти мулових майданчиків орієнтовною площею 1 га. Дані щодо кількості мулу, який зберігається на майданчиках, відсутні.

Виконання низки двосторонніх україно-молдовських домовленостей з цього приводу, то з боку молдовської сторони практично всі вони залишаються не реалізованими. До розв'язання проблеми Цекинівських очисних залучено механізми у рамках Єврорегіону «Дністер». [11]

б) проблеми загальнодержавного значення:

Внаслідок тривалого терміну експлуатації очисні споруди Могилів-Подільського МКП "Водоканал" мають високий ступінь зношеності та не забезпечують достатнього рівня очистки стоків. Спостерігається негативний вплив очисних споруд на стан води у р.Дністер, гідрохімічні показники якості

води погіршуються нижче скиду з очисних споруд каналізації м.Могилів-Подільський.

Враховуючи те, що діяльність очисних споруд каналізації Могилів-Подільського МКП "Водоканал" є джерелом забруднення р.Дністер – цінної рибогосподарської водойми та транскордонного об'єкту, і може становити загрозу санітарному благополуччю, реконструкція даного комунального об'єкту є надзвичайно важливою та вимагає вирішення на загальнодержавному рівні. [11]

Містом розроблений проект реконструкції даного об'єкту, вартість якого становить 71,306 млн.грн. (у цінах 2013 року), враховуючи обмеженість коштів місцевих бюджетів необхідно співфінансування з Державного бюджету, в т.ч. з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища[1]

Джуринський отрутомогильник побудований в 1978 році поблизу с.Джурин Шаргородського району. На площі 4,2 га завезено та захоронено 1023,7 тонн невизначених, непридатних та невідомих пестицидів з Вінницької, Житомирської, Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської, Ровенської, Тернопільської та Хмельницької областей.

З 1988 року об'єкт було передано на баланс Шаргородського районного державного підприємства по виконанню агрохімічних робіт "Райагрохім". Під час здійснення приватизації підприємства Джуринський отрутомогильник, як об'єкт, що не підлягає приватизації через його загальнодержавне значення, було вилучено із статутного фонду підприємства. З 2006 р. ВАТ "Шаргородське підприємство по виконанню агрохімічних робіт "Райагрохім" - банкрутом.[11]

Таким чином, Джуринський отрутомогильник, з розміщеними на ньому небезпечними відходами, є державною власністю, відповідно до ст.9 Закону України "Про відходи".

У 2012 році за рахунок коштів Державного фонду охорони навколишнього природного середовища вивезено на знешкодження 1047,694 тонн.

Згідно акту обстеження міжобласного пункту захоронення отрутохімікатів проведення робіт із затарення невідомих та непридатних до застосування хімічних засобів захисту рослин від 29.08.2012 року для завершення робіт

необхідно перезатарити та вивезти на знешкодження близько 2100 тонн непридатних пестицидів (орієнтовно 1070м3). [1]

Враховуючи високу вартість робіт з утилізації (79,8 млн.грн. станом на 11.09.2014 року), доцільним є фінансування природоохоронного заходу з Державного фонду охорони навколишнього природного середовища.

в) проблеми місцевого значення:

В області, і особливо в обласному центрі, гостро стоїть проблема утилізації побутових відходів.

Найгостріше проблема поводження з твердими побутовими відходами стоїть для обласного центру. Звалище ТПВ м. Вінниці, що розташовано поблизу с.М.Стадниця Вінницького району, перевантажене, через значний внесок у забруднення довкілля включений до 100 найбільших забруднювачів. На сьогоднішній день на Стадницькому полігоні ведуться роботи, спрямовані на зменшення негативного впливу на довкілля (пересипка ґрунтом, проведення гідрологічних досліджень, здійснюється часткове сортування), проте вирішити питання закриття цього полігону та облаштування нового вирішити ще не вдалось.

Усього в області згідно реєстру наявні 13 полігонів для розміщення побутового сміття та 786 сміттєзвалищ. Практика сортування сміття у Вінницькій області застосовується дуже обмежено. Технологію роздільного збирання твердих побутових відходів впроваджено в містах Гайсин, Могилів-Подільський, Хмільник, Ладизин та в Калинівка (проводиться відбір скла, полімерів та паперу).[11]

Станом на 01.07.2017 року за даними інвентаризації в області обліковується 804,26 тонни непридатних та заборонених пестицидів та агрохімікатів (без Джуринаського отрутомогильника). Очищеними від пестицидів є 4 райони: Вінницький, Липовецький, Немирівський та Хмільницький.

Основним забруднювачем поверхневих вод в області є комунальне господарство. У 5 районних центрах очисні споруди відсутні, ще у 7 – функціонують незадовільно.

2 АНАЛІЗ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІННИЧЧИНИ

За умови сталого розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу у Вінницькому регіоні можна забезпечити більш масштабне і раціональне використання природних можливостей для цілей туристичної галузі, а її раціональна організація принесе значний соціально-економічний ефект, який визначається надходженням додаткових коштів, створенням нових робочих місць, оздоровленням людей, розвитком окремих центрів і територій . [7]

Туризм у Вінницькій області на даний час характеризується досить стійкими темпами розвитку. Проте в просторовому відношенні даний розвиток вкрай нерівномірний. Комплекс запропонованих туристських продуктів затребуваний лише частково. Основне туристичне навантаження припадає лише на декілька найбільш відомих і традиційних центрів, які приваблюють туристів – м. Вінниця, м. Хмільник, м. Немирів, м. Шаргород, смт. Муровані-Курилівці. Однією з причин просторових диспропорцій у розвитку туристського комплексу є той факт, що територія Вінницької області відрізняється значною диференціацією за ступенем забезпеченості та особливостями розміщення туристично-рекреаційних ресурсів і туристичної інфраструктури .[7]

Залежно від наявності та поєднання видів туристично-рекреаційних ресурсів і факторів туристської привабливості, а також від рівня організації туризму, в межах регіону можна виділити різні територіальні одиниці. Вони будуть відрізнятися за інструментами регіональної політики стосовно до них, за рівнем і способами позиціонування, за інтенсивністю туристично-рекреаційної діяльності. Можна виділити такі територіальні одиниці як туристський район, туристська зона і туристський центр . [5]

Зупинимося на особливостях їх організації більш докладніше. *Туристський район.* Під ним, як правило, розуміють окрему територіальну одиницю, засновану на спільності природних, культурних та історико-

архітектурних ресурсів, об'єднану спільною туристською інфраструктурою і сприйняту як цілісний об'єкт. Територіальні формування Вінницької області в межах адміністративних районів і їх груп можна розглядати як туристські райони. Крім того, дана територіальна категорія може розглядатися досить широко залежно від системи критеріїв, що характеризують її, і масштабу реалізованих туристських і супутніх проєктів (наприклад, як туристичний район може бути територія Вінницької області в цілому).

Туристська зона. Як туристську зону розглядають територію, де рекреаційна діяльність є однією зі сфер і до складу якої входять мережі туристських підприємств і підприємств, що забезпечують їх функціонування (інфраструктури туризму). Як приклад туристських зон Вінницької області можуть бути такі території: Центральна (Середньобузька), Північна (Верхньобузька), Південна (Придністровська), Західна (Середньомурафська), Північно-Східна, Південно-Східна. [7]

Туристський центр. Як туристський центр розглядається сукупність туристських об'єктів, компактно розташованих на одній території, об'єднаних загальною інфраструктурою і призначених для цілей обслуговування туристів. Головними ознаками туристського центру є локалізація і концентрація об'єктів туристського показу і висока інтенсивність туристично-рекреаційної діяльності. У Вінницькій області туристськими центрами є території: м. Шаргород, м. Хмільник, м. Бар, м. Могилів-Подільський, м. Немирів, м. Бершадь, м. Ямпіль. [7]

У той же час, «чистими» туристськими центрами в області є національний природний парк «Кармелюкове Поділля», історико-культурні пам'ятки Немирівське скіфське городище, державний історико-культурний заповідник «Буша», ставка Гітлера «Вервольф», національний музей-садиба М.І. Пирогова, літературно-меморіальний музей класика української літератури М.М. Коцюбинського. Решту (особливо Вінницю і прилеглі території муніципальних районів і районних центрів) можна охарактеризувати як мультиспеціалізовані центри, оскільки спеціалізованою

галуззю економіки є не тільки туризм (останній становить лише від 5 до 15 % доходів). На підставі цієї типології територій з точки зору інтенсивності туристично-рекреаційної діяльності та щільності об'єктів туристського показу та інфраструктури туризму в Вінницькій області найбільший інтерес викликають території таких туристських зон (рис.2.1) .

Рис.2.1. Функціонано-територіальна структура ТРК і її елементи[14]

- -Центральна (Середньобузька): м. Вінниця, м. Немирів, м. Тульчин, м. Ладизин, с. Степашки Гайсинського району.
- -Північна (Верхньобузька): м. Хмільник.
- -Південна (Придністровська): м. Ямпіль, м. Могилів-Подільський.
- -Західна (Середньомурафська): м. Бар, м. Шаргород.

- -Південно-Східна: м.Крижопіль, м. Бершадь, с. Заболотне Крижопільського району. Це друга за площею туристична зона області.
- -Північно-Східна. Знаходиться у стадії формування, має високу транспортну доступність .

Розподіл туристично-рекреаційного потенціалу області за виділеними вище туристськими зонам наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1- Туристський потенціал основних туристичних зон Вінницької області [14]

Туристська зона	Склад адмін. районів	Площа, км ² , та частка туристів, %	Рекреаційно туристична функція	Основна визначна пам'ятка (об'єкт показу)
1	2	3	4	5
				Численні архітектурні, археологічні та історичні пам'ятки (33,4 % від загальної кількості пам'яток області). 124 об'єкти природно-заповідного фонду (у тому числі 12 — загальнодержавного значення)

1	2	3	4	5
Центральна (Середньбузька)	Вінницький, Тульчинський, Тиврівський, Немирівський, Тростянецький, Гайсинський	6260 89,6	Оздоровчо спортивно лікувально пізнавальна	Миколаївська церква (1746 р.), костюл 1610–1617 рр., церква євангельських християн–баптистів «Віфанія», музей-садиба М.І. Пирогова, літературномеморіальний музей М.М. Коцюбинського, садиба Грохольських в районі П'ятничан, споруди фортифікаційного комплексу «Мури» – пам'ятка архітектури поч. XVII ст., могила П.К. Запорожця, пам'ятники М.Коцюбинському, Т.Шевченку, М.Пирогову, О.Горькому в м. Вінниці; ставка Гітлера «Вервольф» смт. Стрижавка Вінницького району; музей історії авіації, Михайлівська церква (1752 р). в смт. Вороновиця Вінницького району; палац С.Ф. Потоцького, краєзнавчий музей, Домініканський костюл 1780 р., Успенська церква 1789 р., пам'ятники О.В. Суворова, О.С. Пушкіна та М.Д. Леонтовича в м. Тульчині; музей О.В. Суворова в с. Тиманівка Тульчинського району; палац Потоцьких-Щербатових, літературний музей, пам'ятники М.Вовчок та М.Некрасову, скіфське городище VII–VI ст. до н. е. в м. Немирові; пам'ятник Д.Нечаю в смт. Брацлав Немирівського району; пам'ятник на місці битви військ Б.Хмельницького в с. Четвертинівка Тростянецького району; музей гончарного мистецтва братів Герасименко в с. Новоселівка Гайсинського району; палацовий комплекс в с. Верхівка Тростянецького району; музей фольклориста Г.Танцюри в Гайсині тощо

Північна (Верхньобузька)	Хмільницький, Калинівський,Літинський	3350 2,8	Лікувально пізнавальна	Запаси мінеральних радонових вод (м. Хмільник) та лікувальних грязей, 23 об'єкти природно-заповідного фонду (у т. ч. 6 — загальнодержавного значення), близько 373 історико-культурних пам'яток: костюл Усікновення глави Іоанна Предтечі (1603 р.), палац Ксідо архітектора І.Фоміна в м. Хмільник; музеї: українського письменника М.П. Стельмаха в с. Дяківці Літинського району, поета-класика С.В. Руданського в с. Хомутиці Калинівського району, Героя Радянського Союзу та національного героя Франції В.В. Порика в с. Порик Хмільницького району, краєзнавчий в смт. Літин; Вознесенська церква (1777 р). в с. Уланів Хмільницького району тощо
Південно Східна	Теплицький, Бершадський, Чечельницький Піщанський, Крижопільський	5200 0	Лікувально оздоровчо спортивна	Краєзнавчий музей в м. Бершадь; палац поч. ХІХ ст. в с. Чорномин Піщанського району, меморіальний музей і могила академіка Д.К. Заболотного в с. Заболотне Крижопільського району, Бондурівське городище ІV ст. Чечельницький район, музей М.Д. Леонтовича в с. Марківка Теплицького району тощо
Південно Східна	Теплицький, Бершадський, Чечельницький Піщанський, Крижопільський	5200 0	Лікувально оздоровчо спортивна	Краєзнавчий музей в м. Бершадь; палац поч. ХІХ ст. в с. Чорномин Піщанського району, меморіальний музей і могила академіка Д.К. Заболотного в с. Заболотне Крижопільського району, Бондурівське городище ІV ст. Чечельницький район, музей М.Д. Леонтовича в с. Марківка Теплицького району тощо.

Південна (Придніпровська)	Муровано-Куриловецький, Могилів-Подільський, Чернівецький, Ямпільський, Томашпільський	3190 7,3	<p>Оздоровчо-пізнавальна</p> <p>Сприятливі умови для всіх видів рекреаційної діяльності — лікування, спортивного туризму, пляжно-купального відпочинку, екскурсійної діяльності, мисливства, рибальства.</p> <p>Миколаївська (1754 р.), Георгіївська (1805-1819 рр.) церкви, краєзнавчий музей, пам'ятник Джону Леннону у м. Могилів-Подільському; скельний монастир XI ст. в с. Лядова Могилів-Подільського району; печери сіл Нагоряни та Бронниця Могилів-Подільського району; залишки турецької фортеці в с. Озаринці Могилів-Подільського району; Григорівське городище скіфських часів Могилів-Подільського району; палац XVIII — поч. XIX ст. в Мурованих Курилівцях; історико-культурний заповідник «Буша» та геологічна пам'ятка природи «Гайдамацький яр» в с. Буша Ямпільського району; садиба в с. Котюжани Муровано-Куриловецького району; пам'ятник І.Гонті в м. Чернівцях; музей мистецтва в м. Ямполі; с. Клембівка Ямпільського району — центр народної вишивки; церква, розписана художником В.А. Тропініним в с. Кукавка Могилів-Подільського району; палац поч. XIX ст., костюл 1770 р. в с. Комаргород Томашпільського району, Успенська церква 1767 р, в с. Марківка Томашпільського району, городище — археологічна пам'ятка трипільської культури с. Стіна Томашпільського району тощо</p>	56
---------------------------	--	-------------	--	----

Західна (Середньографська)	Барський, Жмеринський, Шаргородський	3400	Оздоровчо-пізнавальна	<p>Успенський собор XVIII ст., костюл Святої Анни 1811 р. в м. Бар, залишки Барської фортеці; костюл Святого Флоріана (XVIII ст.); єврейський штедл (містечко) — релікт раннього середньовічного будівництва, Миколаївський монастир в м. Шаргороді; Троїцький монастир (1767-1778 рр.), музей П.І. Чайковського в м. Браїлові</p> <p>Жмеринського району; пам'ятник Устиму Кармалюку</p> <p>с. Кармалюковому Жмеринського району; Покровська 1700-1702 рр., Миколаївська церкви 1752 р. в с. Лозова Шаргородського району; палац XIX ст. в с. Чернятин Жмеринського району тощо</p>
Північно Східна	Козятинський, Погребищенський, Оратівський, Липовецький, Іллінецький	5070 0,01	Оздоровчо-спортивно пізнавальна	<p>Михайлівська церква 1764 р. в с. Дашів Іллінецького району, церква Параскеви поч. XIX ст. в с. Нова Прилука Липовецького району, поселення трипільської культури поблизу сіл Вербівка та Криштопівка Іллінецького району, палаци поч. XVIII-XIX ст. в с. Нападівка Липовецького району, в с. Стара Прилука Липовецького району, вокзал в Козятині, церква-мавзолей 1910 р. та садиба сер. XIX ст. в с. Круподеринці Погребищенського району, пам'ятник на місці страти ватажків українського козацтва В.Кочубея та І.Іскри в с. Борщагівці</p> <p>Погребищенського району, краєзнавчий музей в смт. Оратів тощо</p>

Південно Східна	Теплицький, Бершадський, Чечельницький Піщанський, Крижопільський	5200 0	Лікувально оздоровчо спортивна	Краєзнавчий музей в м. Бершадь; палац поч. XIX ст. в с. Чорномин Піщанського району, меморіальний музей і могила академіка Д.К. Заболотного в с. Заболотне Крижопільського району, Бондурівське городище IV ст. Чечельницький район, музей М.Д. Леонтовича в с. Марківка Теплицького району тощо
-----------------	---	-----------	--------------------------------	---

Виділяють території з різним ступенем концентрації об'єктів туристського показу. Найбільша щільність їх характерна для таких територій, що є головними районами туристської активності (рис. 2.2):

- Вінниця (музей-садиба М.І. Пирогова, церква-некрополь М.І. Пирогова, літературномеморіальний музей М.М. Коцюбинського);
- смт. Стрижавка Вінницького району (ставка Гітлера «Вервольф»);
- с. Лядова Могилів-Подільського району (скельний монастир XI ст.);
- м. Хмільник (водо- та грязелікувальниці);
- городище скіфських часів (Немирівський район);
- с. Буша Ямпільський район (історико-культурний заповідник «Буша» та геологічна пам'ятка природи «Гайдамацький яр»);
- с. Воробіївка Немирівського району (український міжнародний щорічний фестиваль етнічної музики та лендарту «Шешори»)

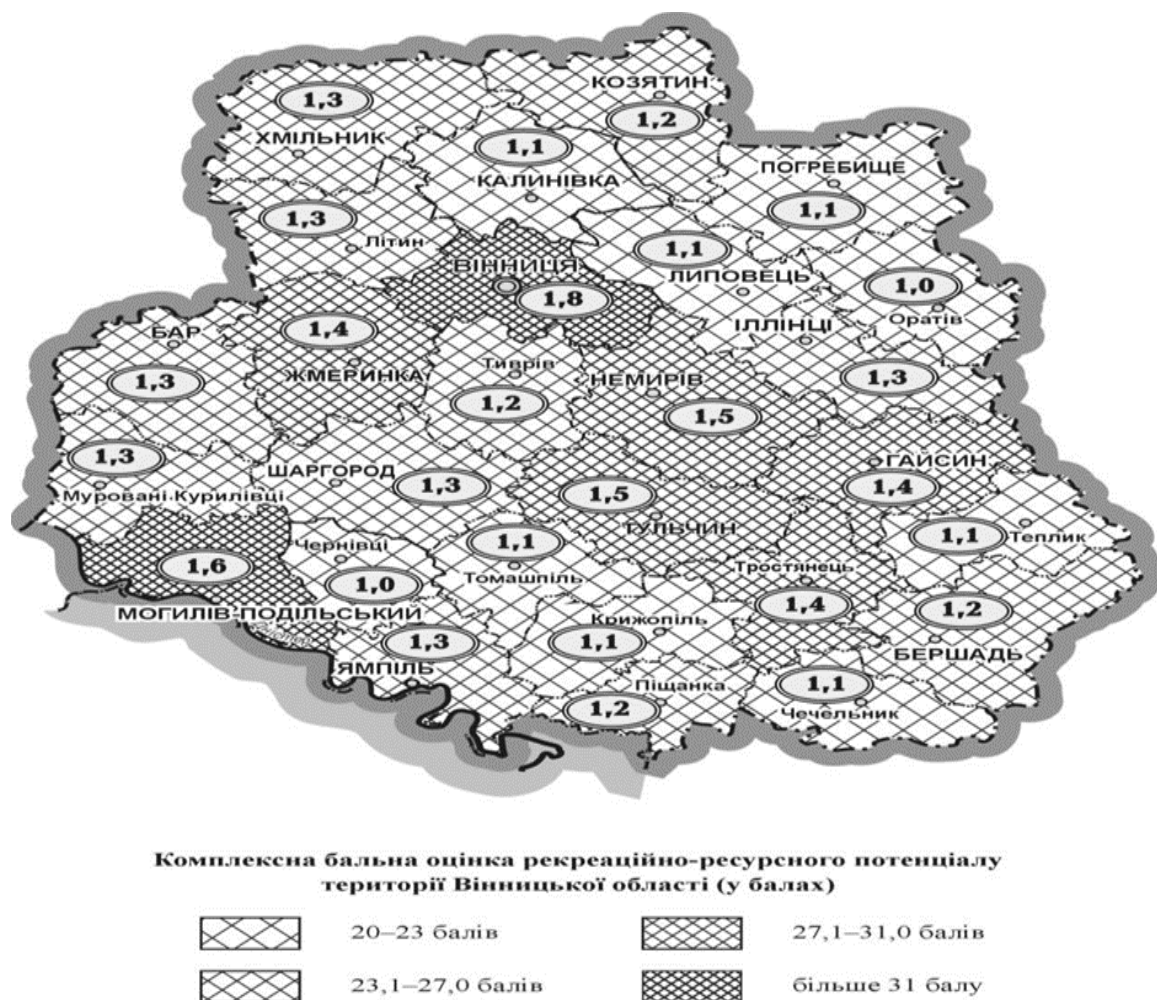

Рис. 2.2. Комплексна бальна оцінка рекреаційно-ресурсного потенціалу території Вінницької області [14]

Результати оцінки рекреаційно-ресурсного забезпечення показали, що в області чітко простежуються відмінності: коефіцієнт рекреаційної цінності коливається в межах 1,1—1,8 при середньообласному значенні 1,4, при цьому найвищий рекреаційний потенціал оцінено в 36 балів, найменший — 20 (рис. 2, табл. 2.2)

Таблиця 2.2- Оцінка рекреаційного потенціалу адміністративних районів Вінницької області (у балах) [14]

№ з/п	Назва адміністративного району	Площа кв. км	Види оцінок																		
			Остп	Ое	Ом	Ол	Ов	Ок		Об	Он	Опрр (г)	Оі	Ог	Ос	Ог	Оторг	Ор	Оінф (г)	о	кр
								П	з												
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
1	Барський	1100	2	2	0	2	1	3	3	1	2	14	2	2	1	1	2	3	9	27	1,3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
2	Бершадський	1300	2	2	0	1	3	3	2	1	2	14	2	2	0	1	1	2	6	24	1,2
3	Вінницький	900	2	3	0	2	3	3	3	2	2	18	3	3	2	2	3	3	13	36	1,8
4	Гайсинський	1100	2	2	0	2	3	3	2	1	2	15	3	2	1	1	2	3	9	29	1,4
5	Жмеринський	1200	3	2	0	2	1	3	3	3	2	16	2	2	1	0	2	2	7	28	1,4
6	Іллінецький	900	2	2	0	2	2	3	3	1	2	15	3	3	0	0	1	2	6	26	1,3
7	Калинівський	1100	2	2	0	1	1	3	2	1	2	12	2	2	0	0	2	2	6	22	1,1
8	Козятинський	1100	1	1	0	1	1	3	3	1	2	12	2	3	1	1	2	2	9	24	1,2
9	Крижопільський	900	3	2	0	1	1	3	2	1	2	12	2	2	1	1	1	1	6	23	1,1
10	Липовецький	1000	2	1	0	1	1	3	3	1	2	12	2	2	0	0	1	3	6	22	1,1
11	Літинський	1000	2	2	0	2	3	3	3	1	2	16	2	2	0	0	1	3	6	26	1,3
12	М.Подільський	900	2	3	2	1	3	3	1	2	2	17	3	3	1	1	2	3	10	32	1,6
13	М.Куриловецьки	900	2	2	2	2	3	3	2	2	2	18	2	2	0	0	1	2	5	27	1,3

14	Немирівський	1300	3	2	2	2	3	3	2	1	2	17	3	2	1	1	2	2	8	31	1,5
15	Оратівський	800	1	2	0	1	1	3	3	1	2	13	2	2	0	0	1	2	5	21	1,0
16	Піщанський	600	2	2	0	2	1	3	2	2	2	14	2	3	0	1	1	2	7	25	1,2
17	Погребищенськи	1200	1	2	0	1	1	3	2	1	2	12	2	2	0	1	2	2	7	22	1,1
18	Теплицький	800	2	2	0	1	1	3	2	1	2	12	2	2	0	0	2	3	7	23	1,1
19	Тиврівський	1100	3	2	0	1	3	3	3	1	2	15	2	2	1	0	1	1	5	25	1,2
20	Томашпільський	900	3	2	0	1	1	3	2	1	2	12	2	2	0	1	1	2	6	23	1,1
21	Тростянецький	800	3	2	0	2	3	3	2	2	2	16	2	2	1	1	2	2	8	29	1,4
22	Тулчинський	900	3	2	0	2	2	3	2	2	2	15	3	3	1	1	1	3	9	30	1,5
23	Хмільницький	1300	1	2	3	1	2	3	2	1	2	16	2	2	2	1	1	2	8	27	1,3
24	Чернівецький	600	2	2	0	1	1	3	2	1	2	12	1	2	0	0	1	2	5	20	1,0
25	Чечельницький	800	2	2	0	2	1	3	2	3	2	15	1	1	0	0	1	2	4	22	1,1
26	Шаргородський	1100	3	2	0	2	2	3	2	1	2	14	2	2	0	1	2	2	7	26	1,3
27	Ямпільський	800	2	3	0	1	3	3	1	2	2	15	3	3	0	1	1	2	7	27	1,3
Вінницька область		26500	2	2	2	1	3	3	2	1	2	16	2	2	1	1	2	3	9	29	1,4

Умовні позначення: Осгп – оцінка потенціалу суспільно-географічного положення; Ое – оцінка естетичних якостей території; Ом – оцінка лікувальних вод території; Ол – оцінка лісових рекреаційних ресурсів території; Ов – оцінка водних ресурсів території; Ок – оцінка кліматичних ресурсів території; Оп – оцінка потенціалу природоохоронних об’єктів території; Он – оцінка території за показниками рекреаційного навантаження; Опрр – оцінка потенціалу природно-рекреаційних ресурсів; Оі – оцінка історико-культурного фонду території; Ом – коефіцієнт транспортної забезпеченості, Ос – санаторно-курортними засобами, Ог – готельними підприємствами, Оторг – закладами торгівлі, Ор – закладами ресторанного господарства; Оінф – оцінка інфраструктурного забезпечення території; О – комплексна бальна оцінка рекреаційних територій; Кр – коефіцієнт рекреаційної цінності.

Той факт, що на території Вінницької області знаходиться майже 1900 історичних, понад 1700 археологічних, близько 600 архітектурних пам’яток, 45 заказників, серед них 18 державного значення, 213 пам’яток природи, в тому числі 8 державного значення, 33 заповідні урочища, 29 парків-пам’яток садово-паркового мистецтва, з яких 11 державного значення, цілком дозволяє вважати область одним із важливих туристських регіонів України. Але, на жаль, на сьогоднішній день комплекс пропонованих на регіональному рівні турпродуктів, затребуваний лише частково. Основне туристичне навантаження припадає лише на декілька найбільш відомих і традиційних центрів, які приваблюють туристів – Вінниця, Хмільник, Немирів, Ямпіль, Могилів-Подільський. [14]

Найвищі показники мають Вінницький, Могилів-Подільський, Немирівський та Тульчинський райони; наближені до середньообласного — Гайсинський, Тростянецький та Жмеринський; нижчі за середньообласний показники комплексної бальної оцінки та коефіцієнта рекреаційної цінності спостерігаються в Чернівецькому, Оратівському, Чечельницькому,

Калинівському, Липовецькому районах тощо. Найбільша щільність об'єктів туристського показу спостерігається в м. Вінниці, Вінницькому, Могилів-Подільському, Немирівському, Тульчинському, Гайсинському, Тростянецькому районах, що дозволяє вважати їх найбільш перспективними для розвитку різних видів туризму. В інших районах Вінницької області щільність туристських об'єктів значно нижче, а тому й суттєво нижча інтенсивність туристично-рекреаційної діяльності. Поряд із оцінкою реального рівня використання туристично-рекреаційного потенціалу і територіальних диспропорцій розвитку туризму в Вінницькій області проведена оцінка потенційної ємності виділених вище туристських зон (табл. 29). Потенційна місткість розрахована експертним шляхом на підставі існуючих норм антропогенного та екологічного навантаження на територію, а також виходячи з існуючої потенційної пропускної спроможності об'єктів транспортної інфраструктури і самих об'єктів туристського показу. [14]

Таблиця 2.3-Оцінка реального рівня використання потенційної ємності основних туристичних зон Вінницької області [14]

Зона та центр туристичної активності	Оцінка		Рівень використання потенційної ємності, %
	потенційна ємність, тис. осіб/рік	реальний туристський потік, тис. осіб/рік	
Вінницька область в цілому	130268	36602	28,1
Центральна (Середньобузька)	105787	32794	31
Північна (Верхньобузька)	7321	1025	14
Південна (Придністровська)	10277	2672	26
Західна (Середньомурафська)	5833	70	12
Південно-Східна	1000	39	3,9
Північно-Східна	50	2	4

Таким чином, можна зробити висновок, що найбільш повно сьогодні використовується туристично-рекреаційний потенціал таких туристських зон:

- Центральна (Вінницький, Тульчинський, Тиврівський, Немирівський, Тростянецький, Гайсинський адміністративні райони) – близько 31 % від потенційної туристської ємності.

- Південна (Муровано-Куриловецький, Могилів-Подільський, Чернівецький, Ямпільський, Томашпільський адміністративні райони) – близько 26 %. [14]

Недовикористання туристично-рекреаційного потенціалу більшості туристичних зон Вінницької області пояснюється відсутністю турпродуктів комплексного і тематичного характеру з якістю послуг, що відповідають міжнародним стандартам, недостатнім їх маркетинговим супроводом. Тому для оптимізації використання туристично-рекреаційного потенціалу як наведених вище, так і другорядних туристських зон Вінницької області необхідним бачиться реалізація таких інвестиційних пріоритетів:

- розширення видів (асортименту послуг) та збільшення загальної потужності засобів розміщення;

- розвиток транспортного обслуговування (розширення асортименту та якості послуг) і підвищення якості транспортної інфраструктури;

- розвиток асортименту і підвищення доступності фінансових послуг, послуг та систем зв'язку (у тому числі в області інформатизації та телекомунікацій, розвиток online-послуг); [14]

- розвиток туроператорської діяльності та підготовки мережевих, комплексних і тематичних турпродуктів, можливості їх комбінування за індивідуальними замовленнями;

- розвиток інформаційного забезпечення туризму, туристського маркетингу і брендингу (у тому числі брендингу територій і турпродуктів).

Виділені вище територіальні пріоритети розвитку туризму продиктовані, в тому числі, широким розвитком у Вінницькій області водного туризму. Водний туризм на катамаранах та рафтах на Середньому Побужжю поєднує в собі проходження водних порогів і перекатів та знайомство з пам'ятками архітектури і садово-паркового мистецтва, таких як костел 19 ст. на території Печерського парку, огляд мальовничих скель в с. Звониха, що використовуються для тренувань скелелазів. Водний похід по Південному Бугу від с. Тиврів до с. Райгород – один із «класичних» водних маршрутів України. [14]

Водний туризм менш залежний від туристської інфраструктури, має величезне культурнопізнавальне значення і дуже популярний в даний час.

Вінницька область володіє значним потенціалом для розвитку екологічного туризму. Незважаючи на свою високу популярність, екологічний туризм потребує відносно невеликих капіталовкладень. [14]

Туризм, пов'язаний з відвідуванням міст, історичних місць, пам'ятників історії та культури вимагає розвиненої готельної і транспортної інфраструктури, що пов'язано з великими фінансовими вкладеннями. Існуюча інфраструктура туризму – готельне і дорожнє господарство, транспорт і зв'язок, сфера культурно-побутового обслуговування та дозвілля – не завжди задовільняє сучасні вимоги. Також з цим пов'язані обмеження в розвитку туризму і в залученні існуючих об'єктів туристського показу в господарський обіг. [14]

У зв'язку з тим, що в створенні туристичного продукту та наданні туристичних послуг беруть участь не тільки підприємства туристської індустрії, але і господарюючі суб'єкти, які працюють в інших сферах економічної діяльності, можна говорити про те, що рівень розвитку туризму в межах кожного туристського центру, кожного адміністративного району буде визначатися рівнем розвитку інфраструктури. Так, серед основних показників, що характеризують рівень розвитку інфраструктури, можна виділити такі, як: щільність дорожнього покриття, кількість підприємств

(засобів) розміщення, підприємств громадського харчування, кількість музеїв та інших об'єктів показу тощо .[6]

Належність муніципальних утворень до туристських районів, зон і центрів області, а також їх диференціація за ступенем забезпеченості туристською інфраструктурою наведена в таблиці 30.

Таблиця 2.4 - Забезпеченість муніципальних утворень Вінницької області туристською інфраструктурою [14]

Адміністративні райони в розрізі туристських зон Вінницької області	Щільність доріг, км/км ²	Кількість населених пунктів м./смт./с.	Кількість закладів ресторанного господарства	Кількість музеїв	Засоби розміщення	Кількість телефонів
Центральна (Середньобузька)						
1	2	3	4	5	6	7
Вінницький	395	1/3/51	198	4	10	131454
Тульчинський	355	1/2/48	58	–	1	9810
Тиврівський	348	1/2/53	8	–	–	6539
Немирівський	340	1/2/92	33	1	1	8697
Тростянецький	299	–/1/36	4	2	–	11889
Гайсинський	302	1/–/62	49	1	1	12353
Разом	2039	5/10/342	350	8	13	180742
Північна (Верхньобузька)						
Хмельницький	359	1/–/80	63	–	1	11439
Калинівський	343	1/–/57	11	–	1	8859
Літинський	319	–/1/61	40	1	–	5378
Разом	1021	2/1/198	114	1	2	25676
Південна (Придністровська)						
Муровань-Курилівський	377	–/1/59	45	–	0	4747
Могилів-Подільський	476	–/1/53	59	1	1	11597
1	2	3	4	5	6	7
Чернівецький	416	–/1/39	23	–	–	4006
Ямпільський	435	1/–/38	31	1	1	6648
Томашпільськ	329	–/2/32	37	–	1	8413
Разом^{ий}	2033	1/5/221	195	2	3	35411
Західна) (Середньомурафська)						
Барський	367	1/1/92	50	–	2	8355
Жмеринський	351	1/1/68	39	–	2	13871

Шаргородський	364	1/-/61	56	–	1	7332
Разом	1082	3/2/22	145	–	5	29558
Пів денно-Східна						
Теплицький	296	-/1/47	47	–	–	4061
Бершадський	316	1/-/44	56	–	1	7770
Чечельницький	221	-/1/21	23	–	–	4574
Піщанський	326	-/2/27	24	–	2	3259

Крижопільський	281	-/1/44	7	–	1	6404
Разом	1440	1/5/18	157	–	4	26068
Пі внічно-Східна						
Козятинський	389	1/2/71	16	1	–	12306
Погребищенський	292	1/-/62	51	–	1	4127
Оратівський	326	-/1/54	35	1	1	3943
Липовецький,	308	1/1/57	45	–	–	7576
Іллінецький	350	1/1/52	50	–	–	6554
Разом	1665	4/5/29	197	2	2	34506

Спеціалізація туристського комплексу на рівні муніципальних утворень і конкретного туристичного району чи центру може формуватися не тільки на основі комбінування об'єктів показу, природнокліматичних умов та рівня розвитку інфраструктури, але також і на основі існуючої культурної спадщини. [6]

Основними елементами у проектах просторового розвитку туризму на території області були об'єкти туристського показу, об'єкти туристської інфраструктури (готелі, сільські садиби, гостьові будинки, оглядові майданчики і вежі, пляжі), а також туристські маршрути. Основні об'єкти туристського показу були розташовані, переважно, на територіях м. Вінниці і околиць, с. Буша Ямпільського району, с. Лядова Могилів-Подільського району, Тульчинського району, Немирівського району. [6]

Враховуючи те, що в створенні турпродукту і наданні послуг беруть участь не тільки туристські підприємства, але і багато інших суб'єктів,

можна говорити про те, що рівень розвитку туризму на окремій території багато в чому визначатиметься рівнем розвитку туристичної і допоміжної інфраструктури. Отже, одним із пріоритетів державної регіональної політики в області розвитку туризму є оптимізація просторового розміщення об'єктів туристської і допоміжної інфраструктури. З урахуванням розвитку конкурентного середовища, вихід регіональних турпродуктів на глобальні ринки і диференціації розвитку туризму в регіоні на основі відмінностей в спеціалізації для регіонального туристського комплексу прийнятні принципи і інструменти кластерного розвитку[6]

3 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ ВІННИЧЧИНИ

Вінниччина – край багатой і різноманітної природи, героїчної історії, що сягає сивої давнини, унікальних археологічних, архітектурних та культурних пам'яток різних епох, самобутніх фольклорних надбань, витоки яких беруть початок у доісторичні часи[10].

На її території є чимало прекрасних заповідних куточків природи, історичних місць, музеїв, пам'ятників і бюстів, які увічнюють імена видатних людей, що тут народилися або проживали.

Саме географічне положення Вінницької області в центрі України сприятливе для її перспективного розвитку як в цілому, так і для туризму зокрема. Воно ж обумовлює і транзитність території. Вінницьку область перетинають залізниці, які використовуються для міждержавних сполучень: Москва–Бухарест, Москва–Прага, Москва–Софія, Київ–Будапешт–Любляна–Трієст, Київ–Легніце та ін. [10]

Територією області проходять важливі магістралі: Київ–Одеса, Київ–Львів, Харків–Львів, Київ–Кишинів та ін. По щільності залізничних колій на одну тисячу квадратних кілометрів території область посідає п'яте місце по Україні[10].

В останні роки у Вінниці відкрито аеропорт, налагоджено повітряне сполучення обласного центру з Києвом, Одесою тощо.

Проведенню відпочинку та оздоровленню сприяє помірно-континентальний клімат області. [10]

Вінницька область має досить густу мережу річок, що відносяться до басейну Чорного моря. Головні річки області доповнюють малі, кількість яких сягає тисячі (1086).

Чимало водних ресурсів області зосереджується в ставках (понад 4 тис.) га водосховищах (63). Всі водойми області надають великі можливості для таких видів відпочинку населення, як катання на човнах, катамаранах,

купання, водні мандрівки, оздоровчі сонячні та повітряні ванни, рибальство. Цими видами відпочинку можуть скористатися і туристи. [10]

Крім того, в області стрімко розвивається активний туризм. З метою популяризації та підтримки цього виду туризму Вінницьким туристично-спортивним союзом розроблено 37 нових маршрутів, з них: 10 водних, 6 пішохідних, 6 велосипедних, 8 маршрутів вихідного дня та 1 лижний.

Вінниччина багата і якісними мінеральними та прісними підземними водами. Варто при цьому згадати хоча б Хмільницьке родовище мінеральних лікувальних радонових вод, де створено систему курортних оздоровниць, в яких успішно лікуються люди з різноманітними хворобами. [10]

Гарний відпочинок пропонують Будинки відпочинку «Гірський» (Могилів-Подільський район) і «Сокілець» на річці Південний Буг та бази відпочинку підприємств і організацій на берегах річок Південний Буг, Дністер, Мурафа, в т.ч. на березі водосховища Ладижинської теплоелектростанції біля с. Степашки.

Розвідані численні родовища столових вод, на п'яти з яких налагоджений розлив («Регіна», «Княжна», «Шумилівська», «Подільська», «Росяна»). [10]

Для розвитку екологічного туризму, відпочинку та оздоровлення на території області важливе значення мають багаті лісові ресурси окремих районів області, зокрема: Вінницького, Гайсинського, Жмеринського, Іллінецького, Калинівського, Літинського, Піщанського, Тростянецького, Тульчинського, Хмільницького, Чечельницького. [10]

Значний рекреаційний потенціал Вінниччини складають природоохоронні об'єкти, яких на території області функціонує 338. Це – заповідники, заказники, урочища, пам'ятки природи загальнодержавного та місцевого значення, парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва, створені у XVIII-початку XX ст.

Окрім природно-ресурсного потенціалу, Вінниччина щедро представлена пам'ятками археології, архітектури та містобудування, історії,

культури та етнографії, що дбайливо зібрані у музеях міст і сіл області. На сьогодні в області функціонує більше 120 музеїв системи Міністерства культури і туризму України. Із них: 23 державні та 97 самодіяльних, 33 з яких мають звання міжнародний». Загалом в області під охорону держави взято біля 3,5 тис. пам'яток.

На її теренах відкрито понад 1,5 тис. археологічних пам'яток під доби пізнього палеоліту до середньовіччя. Значна їх частина належить до трипільської культури (IV-III тис. до н.е.). Розкопки цих пам'яток дали багатий матеріал для висвітлення різноманітних сторін побуту, господарської діяльності та ідеологічних уявлень носіїв трипільської культури. На території області виявлено чимало городищ і курганів. Немирівське скіфське городище є одним з найбільших в Україні. Далекі пращури залишили у спадок чимало унікальних поховань і скарбів, що дійшли до нашого часу. [10]

Чого тільки варті розкопки біля с. Гордіївка Тростянецького району, де знайдено найдревніше золото України, (епоха бронзи, вік курганів – 3-3,5 тис. років). Колекція намиста із бурштину з цього комплексу – одна з найбільших у Європі. Чи поховання сарматської жриці зі всіма атрибутами, виявлені біля с. Северинівка Ямпільського району. Пам'яток такого типу в Україні за всю історію археології знайдено всього декілька. Або ж унікальний східнослов'янський Бернашівський ювелірний комплекс середини I тис. нової ери.[10]

Серед архітектурної спадщини регіону особливий інтерес для туристів становлять замкові комплекси XVI-XVII ст. у Буші, Барі, Озаринцях, Мурованих Курилівцях, Селищі, Хмільнику та Іванові; безліч палаців, костьолів, церков XVII-XIX ст., які збереглися у 22 районах, містах Вінниці та Могилеві-Подільському. Є і давні синагоги, як наприклад у Шаргороді.

Надзвичайно привабливими для туристів є Державний історико-культурний заповідник «Буша» Ямпільського району, скельний монастир у с. Лядова Могилів-Подільського району, пам'ятка архітектури XVIII ст. палац

Потоцьких у Тульчині та багато інших цікавих місць, які ви можете побачити, відвідавши міста і села області.

У 2007 р. Вінницька обласна рада зініціювала проведення конкурсу «Сім чудес Вінниччини». На розгляд журі було представлено 48 найрізноманітніших пам'яток краю, серед яких і були обрані найкращі. Разом з цим, було започатковано номінацію «Перлини Поділля», до якої увійшла ще 21 пам'ятка – духовні святині, палаци та парки, меморіальні музеї, історичні та природні об'єкти Вінниччини.[10]

Дотепер збереглося чимало цінних споруд громадського призначення – гімназії в Гайсині, Жмеринці, реальне училище у містах Бар та Вінниця, залізничні вокзали в Козятині та Жмеринці, готель «Савой» у Вінниці.

Вінниччина багата на непересічні події минувшини, також буде цікавою для шанувальників історичних пам'яток.

Наприкінці XVI-на початку XVII ст., як і по всьому Поділлю, населення краю брало активну участь у повстаннях під проводом К. Косинського, С. Наливайка, Т. Федоровича (Трясила), І. Павлюка, Я. Острянина. Особливо активно діяли повстанці на Брацлавщині, у містах Вінниця, Немирів, Шаргород, Бар. [10]

Широкого розмаху досяг народний рух під час Визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. Наприклад, битва під Махнівкою (нині с. Комсомольське Козятинського району) – у 1648, під Вінницею і Красним – у 1651, під Батогом (с. Четвертинівка Тростянецького району) – у 1652, оборона Буші – 1654 роках та ін.

На Вінниччині діяли загони, якими керували найближчі сподвижники Богдана Хмельницького, – Максим Кривоніс, Іван Богун, Данило Нечай. Великі кургани на території багатьох районів області залишилися німими свідками героїчної боротьби українського народу за свободу і незалежність.

Вінниччина – батьківщина Устима Кармалюка – легендарного героя і керівника селянських повстань на Поділлі проти поміщиків у першій третині XIX ст. [10]

Двадцять століття закарбувалося у долі населення Вінниччини визвольними змаганнями 1917-1920-х рр., руйнівними Першою і Другою світовими війнами, спустошливими іноземними інтервенціями, голодом, сталінськими репресіями, Чорнобильською катастрофою.

Вінниця у 1918-1920 рр. тричі ставала столицею Української Народної Республіки періоду Директорії і саме тут біля трьох місяців вирішувалася доля української державності. [10]

Жахливою сторінкою в історії Вінниччини був Голодомор 1932- 1933 рр., про що свідчать цифри статистики тих років. У жовтні 1932 р. у Вінницькій області проживало 4 726 097 осіб, у другій половині 1934 – 3 944 523 особи. Різниця становить 781 574 особи (16,53%). За дослідженнями істориків, від голоду загинуло вінничан більше, ніж під час гітлерівської навали. [10]

Суттєві матеріальні збитки та людські втрати зазнала Вінниччина під час Другої світової війни. Невдовзі після її окупації, що тривала 2 роки і 8 місяців, у Коло-Михайлівському лісі, неподалік Вінниці, фашисти збудували ставку Гітлера «Вервольф». Тож на території краю зосереджувалися відбірні есесівські частини і загони гестапо, які з особливою жорстокістю розправлялися з мирними жителями та військовополоненими. За період окупації було знищено 204 781 чол. мирних жителів, 45 972 – радянських військовополонених, вивезено на роботи до Німеччини – 74 167 осіб. [10]

Незважаючи на це, у роки війни на Вінниччині діяло 6 партизанських з'єднань, 10 загонів, 17 окремих партизанських груп загальною чисельністю 19 тис. чоловік. Вінницьке підпілля очолював Герой Радянського Союзу І. В. Бевз.

Вінницьку область визволяли війська 1-го Українського фронту під командуванням генерала армії М. Ф. Ватутіна в ході Житомирсько-Бердичівської наступальної операції. Безпосередньо Вінницю звільняла 38 армія під командуванням генерал-полковника К. С. Москаленка. Наказами

Верховного Головнокомандуючого 11 військовим частинам було присвоєно почесні звання «Вінницьких», 4 – «Жмеринських», 4 – «Вапнярських». [10]

За героїзм, проявлений під час війни, високе звання Героя Радянського Союзу отримали 123 вінничанина, а генерал армії І. Д. Черняхівський і полковник І. Н. Бойко удостоєні цього звання двічі. 42 мешканці Вінниччини стали повними кавалерами ордена Слави.

Вінниччина, край високої культури і духовності, за свою історію нагромадила величезну скарбницю самобутніх народних традицій, звичаїв, обрядів, до яких можна долучитися, подорожуючи населеними пунктами області. [10]

Славу Вінниччині додають своїм неповторним і розмаїтим мистецтвом талановиті народні митці. З ХІХ ст. далеко за межами України були відомі рушники та сорочки вишивальниць з с. Клембівка Ямпільського району. Здавна у краї розвивалося гончарство, що славиться своїми глибокими традиціями, красою та своєрідним характером керамічних виробів. Особливого розквіту це древнє ремесло набуло у 20-ті роки ХХ ст. в с. Новоселівка Гайсинського району, де жили й творили видатні майстри – Андрій Гончар та брати Яким і Яків Герасименки. [10]

Ще одним відомим центром традиційного гончарства на Вінниччині вважається с. Кришинці Тульчинського району. Кришинецька земля дала світові талант Івана Тарасовича Гончара – основоположника вітчизняної народної керамічної скульптури малих форм. Яскравим продовжувачем кришинецького гончарства є Олексій Григорович Луцишин, який не лише створив власний безцінний художній спадок, а й виплекав власну мистецьку школу. Свою неповторну гончарну техніку створили і барські майстри гончарного мистецтва Петро Лукашенко, Петро Маніта, Павло Самойлович, Григорій Куликовський.

Прославив Вінниччину своїми оригінальними скульптурними композиціями, своєрідним декоративно-фігурним посудом Олександр Ганжа,

знаний народний майстер художньої кераміки, що народився у старовинному гончарному центрі – селі Жорнище Іллінецького району.

З покоління у покоління передається і традиція писанкарства. В області інтенсивно розвивається мистецтво народної витинанки. Найвищим рівнем майстерності серед витинанкарів Вінниччини відзначилася заслужений працівник культури України Марія Оксентіївна Руденко з с. Слобода-Яришівська Могилів-Подільського району. [10]

У Вінницькій області з середини ХІХ ст. широкого розповсюдження набув обробіток каменю, що належить до рідкісного промислу. Цьому в значній мірі сприяли великі запаси гранітів. Одним із центрів монументально-меморіальної пластики, декоративного оздоблення виробів садово-паркової архітектури є Гнівань. Гніванські майстри поставляли свою продукцію для будівництва Московського метрополітену, оздоблювали Московський університет, їх художні вироби вивозилися у Францію, Німеччину, Австрію, Польщу. [10]

Відомі на Вінниччині і такі види діяльності, як ткацтво, зокрема килимарство, що були невід'ємною частиною домашніх занять кожної селянської сім'ї, соломоплетіння, різьблення по дереву.

Традиції українського народного живопису розвивають художники Віктор Наконечний, який відкрив у власному будинку картинну галерею, Віктор Крижанівський, Тетяна Дедова (с. Клембівка Ямпільського району), Федір Панчук, Іван Горобчук (м. Вінниця).

Культурно-мистецькі надбаня Вінниччини сьогодні гідно продовжують сотні фольклорних колективів різних жанрів, майже 300 носять почесні звання – народний (зразковий) аматорський. [10]

Значний внесок у збереження усної народної творчості Вінниччини зробили відомі збирачі фольклору Явдоха Зуїха, Г. Танцюра, Н. Присяжнюк, М. Руденко. Їх справу успішно продовжують кавалер ордена княгині Ольги ІІІ ст. З. Чорна (с. Стіна Томашпільського району), Г. Коваль (с. Бохоники Вінницького району), В. Вовкодав (с. Кармалюкове Жмеринського району).

Ознайомитися з народними обрядами та звичаями вінничан можна, взявши участь у традиційних всеукраїнських заходах, що відбуваються на теренах області. Зокрема:

– на святі народного мистецтва «Українська витинанка», що проходить у Могилеві-Подільському, на батьківщині фольклористки, майстра народної творчості, заслуженого працівника культури України Марії Руденко. Також відвідати експозицію районного музею етнографії і народного мистецтва її імені та єдиний в області міський будинок народної творчості, де створено унікальний Музей витинанки;

— на симпозіумі-практикумі «Бубнівська кераміка» у с. Бубнівка Гайсинського району, вироби учасників якого зберігаються у фондах музею-садиби видатних майстрів, основоположників бубнівської кераміки, братів Якова і Якіма Герасименків у с. Новоселівка;

— на симпозіумі скульпторів-каменярів «Подільський оберіг» у с. Буша Ямпільського району. Роботи учасників можна побачити на території Державного історико-культурного заповідника «Буша», що являє собою цілий комплекс пам'яток археології, історії та культури;

— на огляді-конкурсі автентичних колективів на приз Г. Танцюри у м. Гайсин, який збирає фольклорні та фольклорно-етнографічні гурти зі всієї України;

— на святі кобзарського мистецтва ім. В. Перепелюка «Струни вічності» у Вінниці, в якому беруть участь відомі солісти, ансамблі та капели бандуристів зі всієї України. Гості свята відвідують с. Вороновиця Вінницького району, де тривалий час жив відомий кобзар, композитор, письменник і народний майстер Володимир Перепелюк. [10]

Для туристів є можливість стати учасниками Міжнародного фестивалю етнічної музики та лендарту «Шешори - Подільські», що проводиться у с. Воробіївка Немирівського району. З 2009 р. щорічно у третю суботу травня вшановується День Південного Бугу.

Сподіваємося, ваші позитивні враження про Вінницький край значно збагатяться, якщо ви ознайомитеся з іменами знаменитих земляків. Це – Михайло Коцюбинський і Степан Руданський, Микола Леонтович і Петро Ніщинський, Родіон Скалецький і Федір Верещагін, Владислав Городецький і Григорій Артинов, Володимир Антонович і Валентин Отамановський, Марко Соколовський і Михайло Маслюк, Данило Заболотний і Зельман Ваксман, Микола Некрасов і Ярослав Івашкевич, Михайло Стельмах і Василь Стус... І цей перелік можна продовжувати й продовжувати. З Вінницькою землею доля пов'язала видатного українського історика М. Грушевського, письменницю Марко Вовчок, полководця О. Суворова, основоположника польової хірургії М. Пирогова, художника В. Тропініна, генія світової музики П. Чайковського, авіатора-винахідника О. Можайського. Вдячні земляки увіковічили пам'ять про них, створивши літературно-меморіальні музеї, музеї-садиби, пам'ятники, погруддя.

3.1 Сучасний рівень розвитку туризму

Туризм має певні перспективи на Вінниччині. Основний чинник розвитку туризму на Вінниччині – значний рекреаційний потенціал, яким володіє регіон, історичні і визначні пам'ятки, що привертають увагу наших та закордонних туристів. Ще з історичних часів Вінниччина приваблювала туристів своїми музеями та санаторіями. Найбільшою популярністю користуються туристичні маршрути, які пролягають стародавнім та сучасним містом Вінницею, ознайомлення з експозицією музею-усипальні М.І.Пирогова, музеєм М.М.Коцюбинського та ставки "Вервольф"; батьківщиною Устима Кармелюка. А також музей авіації, що розташований в колишньому маєтку Грохольських-Можайських. Для області перспективними є розвиток пізнавального, лікувального та етнічного туризму, водного і велосипедного туризму, мисливства. [17]

З метою розвитку туризму в області 2 липня 2002 року обласна рада рішенням №51 затвердила Програму розвитку туризму у Вінницькій області на 2002 – 2010 роки.

Функції координації розвитку туристичної та екскурсійної діяльності на території області виконує управління культури і туризму облдержадміністрації. На 1 листопада 2006 року в області налічується 48 підприємства (приватних підприємців), які отримали ліцензії в Державній службі туризму і курортів України на провадження туроператорської та турагентської діяльності (6-туроператорів, 42-турагента). Найбільш потужними серед них є Вінницьке обласне закрите акціонерне товариство по туризму та екскурсіях «Вінницятурист», приватне підприємство туристична агенція «Укрвіза», товариство з обмеженою відповідальністю "Вінницьке бюро міжнародного молодіжного туризму "Супутник", приватне мале підприємство "Спадщина", приватне підприємство "Вінтур-плюс". [17]

Для обслуговування приїжджих в області працює близько 34 підприємств готельного господарства. Готельне господарство області має 47 структурних підрозділів сфери сервісу, в тому числі 20 автостоянок, 23 підприємств харчування (ресторани, кафе, бари тощо), 10 саун (басейнів) та інші. У 2009 році 101 підприємство проваджує туроператорську та турагентську діяльність, що на 21 підприємство більше в порівнянні з 2008 роком.

З метою розвитку та популяризації внутрішнього туризму управління культури і туризму облдержадміністрації постійно співпрацює з управліннями, відділами облдержадміністрації, громадськими організаціями та туристичними організаціями області. [17]

Так, управління культури і туризму, разом з іншими підрозділами облдержадміністрації взяло участь у розробці проекту “Державної програми розвитку м. Хмільника як загальнодержавного бальнеологічного курорту радонової терапії та рекреації і туризму на 2005 – 2010 роки”. [17]

13 вересня 2005 року при обласній раді створена постійно діюча робоча група з сприяння розвитку сільського зеленого туризму на Вінниччині з представників управлінь, відділів облдержадміністрації обласної Ради та громадських організацій зацікавлених у розвитку даного виду туризму в області. [17]

У 2003 році створено обласний осередок Спільки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні, у 2005 представництво Федерації сільського зеленого туризму у Вінницькій області.

Туристичні можливості області щороку представляються на загальноукраїнських та міжнародних туристичних виставках, висвітлюються у засобах масової інформації. При обласній науковій бібліотеці ім. Тімірязєва створено web-сайт з інформацією про розвиток культури і туризму області, об'єкти культурної спадщини, історію міст і районів. Розроблено план розвитку державного історико-культурного заповідника “Буша”, вживаються заходи з реставрації деяких пам'яток історії та культури. Реалізуються плани комплексного обслуговування дітей, підлітків та молоді. Подальшого розвитку набуває оздоровчий та спортивний туризм, яким активно займається більш ніж 15 тисяч громадян області. Доречно сказати, що туристи-спортсмени області постійно займають призові місця у Всеукраїнських та міжнародних змаганнях. [17]

Продовжуються роботи з влаштування штучної водно-слаломної траси у с. Сокілець Немирівського району.

Вінницьким обласним центром дитячого і юнацького туризму та екскурсій щорічно розробляються та реалізуються заходи туристсько-екскурсійного обслуговування учнівської і студентської молоді з урахуванням вікових особливостей та рівня знань. Підготовлено та розповсюджено 18 методичних матеріалів для організаторів туристсько-краєзнавчої роботи. [17]

В районах області розроблено нові туристичні маршрути: “Життя та творчість Марко Вовчок у Немирові”, “Життя та творчість О.Ф.

Можайського”, “Козацькими шляхами”, колишня ставка Гітлера “Вервольф” смт Стрижака та інші. [17]

3.2 Екологічний та сільський туризм

Термін “екотуризм” часто використовують як синонім інших термінів, таких як: орієнтований на природу туризм, сталий туризм, зелений туризм, екологічно відповідальний туризм, екологічно дружній туризм, тощо. Попри те, що певні складові цих різних видів туризму співпадають, ці терміни не є ні синонімами, ні взаємовиключними поняттями. Власне екотуризм представляє собою вид орієнтованого на природу туризму, який відбувається у природному середовищі і, крім цього, має ряд визначальних ознак, притаманних цьому специфічному виду діяльності згідно з міжнародними стандартами. Зокрема, обов’язковими рисами екотуризму мають бути:

- освітня складова, тобто ознайомлення з природними цінностями;
- природоохоронна складова, тобто безпосередня участь або внесок у охорону довкілля;
- соціальна складова, що передбачає участь в екотуристичній діяльності місцевих громад[15].

Ряд міжнародних організацій виробив свої власні визначення екотуризму, що в деталях розрізняються, але по суті є дуже подібними. Саме їх загальні риси і визначають той зміст екотуризму, що на сьогоднішній день є загальновизнаним у світі.

Міжнародна Спілка Охорони Природи : “Екотуризм – мандрівка з відповідальністю перед довкіллям по відносно непорушеним природним територіям з метою відпочинку та вивчення природних і культурних цінностей, що сприяє охороні природи, спричиняє мінімальний вплив на довкілля, забезпечує активну соціально-економічну участь місцевих жителів та отримання ними переваг від цієї діяльності [16].

Міжнародне Екотуристичне Товариство: “Екотуризм – це відповідальна мандрівка у природні території, що сприяє охороні довкілля та підвищує добробут місцевого населення”.

Всесвітній фонд дикої природи: ”Екотуризм – туризм, що передбачає мандрівки у місця з відносно недоторканою природою, з метою отримати уявлення про природні та культурно-етнографічні особливості даної місцевості, що не порушує при цьому цілісності екосистем та створює такі економічні умови, за яких охорона довкілля і природних ресурсів стають вигідними для місцевого населення”. [17]

Існує також чимала кількість інших визначень (що говорить про актуальність даного питання), проте саме їхні спільні риси дозволяють виділити основні принципи екотуризму, що їх підтримує більшість експертів уданій галузі. Саме дотримання цих принципів дозволяє виділити екотуризм серед інших видів туризму та обумовлює його соціальне значення.

Принципи екотуризму [16]:

1. Основою екотуризму є цікавість та увага туристів до природних об’єктів та явищ. Цей принцип обумовлює пізнавальну суть екотуризму, а також визначає його прив’язку до мінімально порушених територій. Щоправда, об’єктом екотуризму можуть також стати наслідки людської діяльності, наприклад, плавні, що утворилися внаслідок зарегулювання великих річок, або штучно створена популяція коней Пржевальського у Чорнобильській зоні. Наслідком цього принципу є необхідність забезпечення туристів відповідною інформацією – за допомогою гідів, інформаційних стендів на маршруті, буклетів або інших інформаційних засобів. [17]

2. Умовою екотуризму є дбайливе ставлення до навколишнього середовища. Метою такого ставлення є, у першу чергу, максимально можливе збереження тих об’єктів та явищ, що приваблюють туристів до даної місцевості. Очевидно, що розробка правил по-ведінки туристів на кожному конкретному маршруті повинна здійснюватись у співробітництві а, про- фесіоналами-природоохпронцями. До цього ж принципу можна віднести

і необхідність участі туристів у природоохоронних акціях та заходах (наприклад, акції з прибирання сміття). [17]

3. Обов'язковою ознакою екотуризму є його сталість. Тобто, вся діяльність, пов'язана з екотуризмом, повинна здійснюватись таким чином, щоб ресурси даної місцевості, що обумовлюють розвиток екотуризму, не вичерпувались, а навіть, за можливості, збагачувались. Екотуризм – це єдиний напрямок у індустрії туризму, кривно зацікавлений у збереженні свого головного ресурсу – природного середовища, або окремих його складових (пам'яток природи, окремих видів тварин чи рослин, краєвидів, тощо).

4. Вимога сталості, що постає перед екотуризмом, передбачає максимально можливе залучення місцевого населення до надання послуг з екотуризму, а також сприяння соціальному розвитку даної місцевості. Місцеві жителі, що приймають участь у обслуговуванні туристів, стають зацікавленими у дбайливому використанні ресурсів своєї місцевості шляхом їх використання, а не пограбування. [17]

Для України особливо актуальні останні два принципи, оскільки, за наявних соціальних та екологічних умов, Україна частіше виступає у якості сторони, що приймає туристів. Це обумовлено наявністю в нашій країні значної кількості порівняно непорушених територій, а також тим, що сільська місцевість України значною мірою зберегла свою автентичність. Приваблюють туристів також традиції української гостинності. Саме тому організація екотуристичного бізнесу є дуже перспективною для багатьох сільських місцевостей України як вагомий чинник та стимул їх сталого розвитку[17].

Необхідність залучення місцевого населення до обслуговування екотуристів обумовлена не лише прагненням стимулювати соціальний розвиток місцевих громад, але також міркуваннями найбільшої сталості та ефективності обслуговування екомаршрутів. В Україні ми маємо чимало прикладів того, як зусилля, витрачені на розробку та створення

екомаршрутів, пропадали марно, через те, що створений маршрут не було кому обслуговувати. Або ж його розробники не мали достатньої кваліфікації для успішної діяльності у ринкових умовах. Найчастіше це відбувається з маршрутами, створеними у рамках певного грантового проекту, оскільки, у більшості випадків, такі проекти не передбачають ні фінансування, ні навчання організаторів маршруту відповідному менеджменту та маркетингу, ні просування створеного продукту на ринок (що може потребувати чималих капіталовкладень). Нерідко подібне трапляється також з екомаршрутами, розробленими адміністраціями природоохоронних територій, співробітники яких мають достатню кваліфікацію для створення та обслуговування екомаршрутів, але, зазвичай не мають ні досвіду, ні бажання, ні фінансових можливостей для їх просування на ринок. [17]

Очевидно, що створений новий маршрут спочатку буде приваблювати лише невелике число туристів. Тому його обслуговування навряд чи зможе стати єдиним або хоча б головним видом діяльності. Відволікатися ж, від основного бізнесу заради обслуговування нечисленних екотуристів – не вигідно та неефективно. Та й якість послуг при цьому, як правило, не на достатньому рівні, що не сприяє зростанню числа туристів і розквіту цього виду діяльності.

Однак, існує вид бізнесу, що чудово узгоджується з обслуговуванням екотуристів і навіть передбачає його як одну із своїх складових. Це сільський туризм, що останнім часом так активно поширюється в Україні. Основою сільського туризму є сільська садиба та її власники (сім'я), яким, зазвичай, доводиться самотійно і приймати туристів, і забезпечувати їх дозвілля, і просувати свої пропозиції на ринок. Кожен господар агротуристичної садиби зацікавлений у тому, щоб забезпечити своїм гостям цікаву та насичену програму перебування. Враховуючи той факт, що у село на відпочинок їдуть люди, у більшості своїй до докільля не байдужі, саме екологічні маршрути є органічним доповненням і складовою програми відпочинку у селі. Господарі, розуміючи це, пропонують своїм гостям прогулянки екологічними стежками,

розробленими самотужки, або створеними у рамках різноманітних установ природно-заповідного фонду (ПЗФ). [17]

Актуальним питанням для Вінниччини є розвиток сільського зеленого туризму. Даний напрям діяльності сприяє розвитку малого та середнього бізнесу, зменшенню рівня безробіття у сільській місцевості, укріпленню міжнародних зав'язків, залученню внутрішніх та зовнішніх потенційних туристів до пізнання багатой природної та історико-культурної спадщини краю, збереженню екологічної рівноваги тощо. [17]

Сьогодні, в області послуги сільського зеленого туризму надають близько 30 сільських садиб, які пропонують комфортне проживання, сімейний

відпочинок, народну традиційну кухню, екологічно чисті продукти харчування, цікаве дозвілля. З них 2 садиби мають третю (найвищу) категорію системи категоризації сільської нічліжної бази «Українська гостинна садиба» та 7 садиб мають базову категорію. Водночас, слід відмітити тенденцію до підвищення якості послуг, що надаються. Найбільш активними в розвитку сільського зеленого туризму є Барський, Вінницький, Гайсинський, Немирівський, Могилів-Подільський, Мурованокуриловецький та Ямпільський райони. [17]

Сумарно питома вага цих районів становить 62%. Найбільша кількість агроосель розташована у Барському, Вінницькому, Бершадському, Могилів-Подільському та Немирівському районах [20].

Особливо активно розвивається сільський зелений туризм на території Барського району. Сьогодні у місті і районі туристи можуть обслуговуватися б-ма господарями садиб, які надають їм цікаві різноманітні послуги гостинності. В місті Бар це: залишки кам'яної фортеці, заснованої Бонною Сфорц; Кармелітський монастир; костел Святої Анни; музей народного побуту при автошляховому технікумі; будинок колишнього реального училища; районний історичний музей. В селі Киянівка – цілюще джерело Бровар, селі Митки – палац адмірала Чихачова, селі Кузьминці – церква

Святого Апостола Іоанна Богослова, селі Верхівка – палац та парк братів Михальських-Бібікових, від с. Лядова до с. Гармаки – велосипедний маршрут вздовж довготривалих вогневих споруд часів Великої Вітчизняної війни [17].

Барський край має різноманітні природні ландшафти: ліси, озера, пагорби, каньйони, річечки, живі джерела. Сільські жителі і по сьогодні дотримуються старовинних обрядів та звичаїв під час свят. Є і майстри 113 народного промислу, які на замовлення виготовлять чудові і практичні речі. Приїхавши на відпочинок, туристи можуть все це побачити, почути, спробувати та навчитись [17].

В с.Гайове Барського району систематично проводиться фестиваль ярмарок «Подільські смаки». В районі організовано широкомасштабні проекти – програму «Гадання в ніч на Андрія» в Луці-Барській, з використанням місцевого фольклору, національного одягу, старовинних звичаїв та української кухні, сільський фестиваль «Як на Івана, на Купала» в Терешках, в якому брали участь туристи з Польщі та Америки, а також фольклорну програму для волонтерів Корпусу миру США в Україні [17].

Одним із осередків розвитку сільського зеленого туризму у Ямпільському районі є Державний історико-культурний заповідник «Буша» (с.Буша, Ямпільський район). Майже третину помешкань с.Буша придбано жителями великих міст для літнього відпочинку. Незалежно від пори року близько 10-ти садиб села постійно приймають туристів, потік яких до заповідника за останні п'ять років збільшився у декілька разів. У с.Оксанівка розроблено туристичний маршрут-туристичну стежку, вона веде до скельного храму, там же будують придорожню капличку та іконну лавку [17].

Щорічно в районі проводиться мистецький пленер каменотесів «Подільський оберіг» в с.Пороги за ініціативи голови національної спілки народних майстрів України Є. Шевченка, який відвідує значна кількість туристів. Осередком української вишивки є с.Клембівка, де проводиться щорічний мистецький фестиваль «Мамину сорочку пригорну до серця», який

збирає велику кількість туристів з усієї України. У фестивалі беруть участь кращі вишивальниці нашої області з усіх районів, представляючи на виставку-ярмарок свої вишиті роботи (сорочки, рушники, скатерки, серветки, картини) та майстри з різних видів народного мистецтва територіальних громад Ямпільського району, а також провідні аматорські творчі колективи та окремі виконавці українських народних та авторських пісень [17].

Садиби сільського зеленого туризму, які функціонують на території Вінницької області надають можливість: пожити у сільській хаті, вбраній вишитими рушниками та домотканими ряднами, скуштувати справжню українську кухню за старовинними рецептами, їсти свіжі екологічно чисті овочі та фрукти, мед, поспати на сніні просто неба у теплу літню ніч, відвідати домашні музеї, взяти участь у місцевих обрядах та традиційних святкуваннях, познайомитися з місцевими народними майстрами та продукцією місцевого промислу, навчитись майструвати своїми руками, познайомитися з місцевими знахарками та їх премудростями, познайомитися з історичними об'єктами, співати українських пісень та танцювати, насолоджуватися мальовничими краєвидами, співом птахів, ароматами різнотрав'я, сходити до лісу, назбирати грибів, ягід, лікарських трав [17].

Найбільш відомими у Вінницькій області є:

- Агросадиба «Подільська родина» знаходиться у с.Гайове Барського району. "Подільська родина" – це місце для насиченого і колоритного відпочинку. Гостям пропонують відпочити в комфортних номерах, які виконані в традиційному українському стилі [19].

На території садиби посаджені квіти і облаштовані алеї, де відвідувачі зможуть відпочити на свіжому повітрі і покататися на гойдалках. За межами садиби – мальовнича природа з густим лісом, зеленими пагорбами і рибними ставками. Персонал із задоволенням допоможе в організації піших або велосипедних прогулянок, які можуть бути доповнені купанням у ставку, збором польових квітів і риболовлею. Також тут проходять традиційні свята, проводяться обряди, влаштовуються різні майстер-класи для дітей і

дорослих [19].

3.3 Історико-культурні туристські ресурси

В області взято на державний облік 640 пам'яток архітектури та містобудування (з них — 167 національного значення), 1434 пам'ятки археології (з них — 14 національного значення), 1798 пам'яток історії (з них — 5 національного значення), 201 пам'ятку монументального мистецтва (з них — 3 національного значення). Стан збереження докільля на їх територіях задовільний, більшість із них представлені будинками, церквами, соборами.

Площа земель історично – культурного призначення становить 375,8 га. До Списку історичних населених місць включено 24 пункти Вінничини: Бар, Бершадь, Браїлів, Брацлав, Вінниця, Вороновиця, Гайсин, Дашів, Жмеринка, Іллінці, Копайгород, Могилів-Подільський, Муровані Курилівці, Оратів, Погребище, Немирів, Ситківці, Томашпіль, Тульчин, Хмільник, Чечельник, Шаргород, Ямпіль. [3]

Найцікавіші історико-культурні місця і пам'ятники:

Немирівське скіфське городище, знаходиться недалеко від Немирова. Тут виявлено одне з найбільших (150 га) скіфських городищ VII – VI ст. до н.е., оточене могутніми валами – 32 м завширшки, 9 м. заввишки, 5,5 км завдовжки. В X-XI ст. існувало давньоруське поселення. Вперше городище було досліджено у 1909–1910 рр. С.С. Гамченком, пізніше у передвоєнні роки – Г.Д. Смірновим, а в післявоєнні – М. І. Артемоновим.

Через територію городища протікає р. Мірка. З зовнішньої сторони доступ до городища утруднений ровом шириною до 20 м. В центрі городища на високому крутому березі знаходиться так зване Зайчисько, що також обнесене валами.

Територія городища вперше заселена людьми в III тис. до н. е. Племенами трипільської культури. С.С. Гамченко дослідив тут кілька підземних жител незвичайної форми, стіни яких були обмазані глиною.

Пізніше на цій же території жили племена передскіфського часу VII ст. до н. е., скіфи VI–V ст. до н. е. У X–XI ст. – племена уличів, відомі за літописами. [3]

Основний вал пам'ятки насипаний у VI ст. до н. е. М. І. Артамонов розкопав кілька землянкових жител, що мали овальну форму. Їх дах підтримувався центральним стовпом. В центрі городища знаходився зольник – ритуальне місце, куди скидалися кухонні залишки. В землянках та зольниках знайдено багато керамічних виробів, виробів з бронзи та заліза.

На городищі вперше на Поділлі знайдена давньогрецька кераміка, що свідчить про тісні торгові зв'язки місцевих племен з причорноморськими містами-державами. Крім цього тут знайдені високохудожні вироби з кістки. Місцева кераміка теж досить високохудожня, прикрашена врізаним орнаментом та зі заліскованими стінками. [3]

Державний історико-культурний заповідник «Буша», державний заповідник, розташований в селі Буша на території Ямпільського району Вінницької області України. Заповідник створено постановою Кабінету міністрів України 18 серпня 2000 р. Заповідник «Буша» – видатна природнича, археологічна, історична та мистецька пам'ятка. Археологічні знахідки на території с. Буші свідчать про давню заселеність краю. Унікальною пам'яткою нашої давньої культури є скельний храм із відомим бушанським рельєфом дохристиянського часу. Про активну участь бушан у національно-визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького нагадує оборонна фортеця XVI–XVII ст. Сотні бушанців віддали своє життя під час героїчної оборони міста були в листопаді 1654 року. Неподалік від села знаходиться геологічний заказник загальнодержавного значення Гайдамацький Яр, відомий своїми ландшафтними краєвидами. Все це стало підставою для створення Державного історико-культурного заповідника «Буша» (Постанова Кабінету міністрів України від 18 серпня 2000 року за №1275). Заповідник має площу 6,93 га та 190 га охоронних земель.

На території заповідника знаходяться: багат шарове поселення трипільської, скіфської, пеньківської культур та поселення давньоруського часу; висічений в скелі дохристиянський храм з унікальним художнім рельєфом II-V-XVI ст.; підземні ходи та залишки оборонної фортеці XVI–XVII ст.; козацьке кладовище XVII-XIX ст.; парк історичної скульптури XX ст. В 2004 року на території заповідника був створений музей побуту та етнографії у старовинній 130-річній хаті. Тут зберігаються знаряддя праці, посуд, одяг, рушники, скриня, колиска, картини, ікони місцевого українського населення.

З 1986 року у серпні-вересні відбувається Всеукраїнський симпозіум скульпторів-каменярів (каменотесів) «Подільський оберіг», під час яких було вже створено понад сто унікальних скульптур, більшість з яких розміщена на Замковій горі в парку скульптур. Парк під відкритим небом є постійно діючою експозицією заповідника.

Вінницький краєзнавчий, музей розташований у самому середмісті Вінниці за адресою: вул. Соборна, буд. 19. Був заснований у травні 1918 року. Відкритий для відвідування 1919 року Вінницький краєзнавчий музей - відомий науково-методичний та пам'ятко-охоронний центр східного регіону Поділля. Його фонди нараховують біля 100 тис. одиниць зберігання, серед яких - унікальна колекція золотих прикрас доби бронзи та сарматського періоду, яка експонувалась на шести міжнародних виставках. Славиться музей нумізматичною та етнографічною збірками, колекцією зброї та мінералів. При музеї діє бібліотека, заснована у 1920 р. Її довоєнний фонд знищено у 1943 р. Сучасна збірка містить понад 10,5 тис. видань кінця XVIII - поч. XXI ст., переважно українською, російською та польською мовами.

Ставка Гітлера "Вервольф", ("Wehrwolf" з нім. - "озброєний вовк" або "вовче лігво") розміщала у 8 км на північ від м. Вінниці біля с. Стрижавка та Коло-Михайлівка. За часів Великої Вітчизняної війни вона використовувалася для керування військовими діями на Східному фронті.

Будівництво польової ставки спершу планувалося біля Лубен (Полтавської області).

"Вервольф" фактично був зменшеною копією головної ставки Гітлера "Вольфшанце" у Східній Пруссії. Зовні ставка мала досить непоказний вигляд. Наземну частину складала 81 будівля. Майже всі будівлі були побудовані з дерева з дерев'яними дахами. З північного боку під лісом – електростанція. Поблизу – дві радіостанції, приміщення персоналу, охорони, водокачка, басейн, телефонний вузол, який забезпечував прямий зв'язок з Берліном, Києвом, Ростовом, Харковом, Дніпропетровськом, Житомиром. Поряд зі ставкою – посадочна смуга для літаків. Підземна частина – 3 залізобетонні бомбосховища, зокрема головний бункер фюрера, масивної конструкції: товщина стін – 2,5 м, перекритів – 4,5 м. Територія була замаскована, всі будівлі пофарбовані в темно-зелений колір. Над підземними спорудами посаджені дерева, кущі.

Нині ставка є досить унікальним і цікавим об'єктом. Дослідникам вдалося відновити точні розміри території ставки та її окремих зон. Крім того, було виявлено місцезнаходження центрального в'їзду, котельні, електростанції, водокачки, очисних споруд, плацу та КПП. Але багато таємниць залишилося. Навколо ставки і досі точиться чимало пересудів, висловлюються нові гіпотези, пов'язані з нею.

Національний музей-садиба М.І. Пирогова, музей відкрито 9 вересня 1947 року в с. Пирогово яке, згодом увійшло до території м. Вінниці. В минулому – це садиба „Вишня” с. Шереметка де, під Вінницею, з 1861 по 1881 рік жив і працював видатний вчений, геніальний хірург, анатом, творець воєнно-польової хірургії, педагог, засновник вітчизняного товариства Червоного Христа Микола Іванович Пирогов (1810 - 1881).

Це єдиний у світі музейний комплекс, що має таку структуру: складається з меморіальної садиби, будинку Миколи Пирогова - головного корпусу музею, парку і саду площею 20 гектарів, музею-аптеки, церкви –

Некрополь, що стала домовиною вченого, адже саме там лежить його забальзамоване тіло, доступне для огляду.

За період свого існування музейний комплекс, що містить понад 17 тисяч експонатів, здобув славу і популярність у всьому світі, адже його встигли відвідати 7 мільйонів екскурсантів зі 168 країн світу.

В 2006 році виповнилось 125 років від дня смерті М.І. Пирогова. За цей період було проведено 8 ребальзамацій його тіла з метою подальшого збереження в природному середовищі.

Літературно-меморіальний музей класика української літератури М.М. Коцюбинського, музей Михайла Коцюбинського розташований м. Вінниця, вул. І.Бевза, 15 у будинку, де народився класик української літератури. Це один з перших літературно-меморіальних музеїв України. Експозиція його побудована за монографічним принципом і розміщена в п'яти кімнатах меморіального будинку. Різноманітні матеріали послідовно розкривають життєвий і творчий шлях письменника та його громадську діяльність. У рік музей відвідує понад 30 тисяч чоловік.

Шаргород – місто трьох культур (комплекс пам'яток), миколаївський монастир (поч. XVIII-XIX ст.) до 1715 р. був зруйнований турками, пізніше відновлений. У 1797 р. у ньому була відкрита семінарія, а потім духовне училище, яке проіснувало до 90-х років XIX ст.

Миколаївський монастир – це пам'ятка споруд різних часів і складається з Миколаївського собору, привратного корпусу із дзвіницею, братського корпусу з Михайлівською церквою, башти й господарського корпусу.

Шаргородська синагога – один з найчудовіших архітектурних пам'ятників єврейських общин Подолії. Будівля була ґрунтовно реконструйована, найімовірніше, на початку XVIII в., після закінчення турецького правління. Воно, хоча і понесло істотні втрати, в цілому збереглося, можливо, завдяки тому, що було за радянських часів пристосоване під сокоморсовий завод, який працює і зараз.

Костел Флоріана Шарого збудовано у стилі бароко із каменю та цегли. Головний фасад оздоблено барочним фронтоном. В інтер'єрі збереглося чотирнадцять горельєфних композицій ХІХ ст., у східній частині – дві дерев'яні полі хромові скульптури ХVІІІ ст., а також різна кафедра ХVІІІ ст. На зводах та стінах східної частини зберігся живопис, розчищений у 1963 р., виконаний у 1895–1899 рр. художником А. Тенчинським.

Храм Непорочного Зачаття Присвятої Діви Марії, с. Мурафа, Шаргородський район, храм засновано у 1627 р. Фундаторкою виступила Ядвіга Белжецька. У 1786–1787 він був оновлений Йоахимом Потоцьким. Існував до 1936 р. З 1941 р. костел відновив свою діяльність.

Величезне біле приміщення костелу височиться і ніби парить над містечковою забудовою. Планова структура костелу вирішена в традиційних формах двобашенних базилік. Після перебудови Мурафський костел отримав характерне для бароко декоративне оформлення. Збереглися розписи ХVІІІ ст. із вплетенням гербaju фундаторів храму та духовий орган.

Костел прикрашають вітражі з орнамент ально-тематичними малюнками, виготовлені у Варшаві в 1895 р.

Територія пам'ятки огорожена високою цегельною стіною з масивною кутовою баштою п'ятикутного плану, що була перероблена з колишньої оборонної та парадними воротами

Садиба С. Комара, смт Муровані Курилівці (ХVІ – ХІХ ст.), садиба включає в себе: замкові мури (ХVІ ст.), палац, арсенал (конюшні), флігель (1805), міст (ХІХ ст.).

Палац збудований у 1805 р. на залишках замкових споруджень ХVІ ст. Велична будівля височіє над парком і глибокою долиною р. Жван і вражає своєю красою та масштабами.

На господарському подвір'ї садиби виділяється будівля старої конюшні – пам'ятки рідкісного типу господарських споруджень, які збереглися до сьогодні.

У 1814 році відомий паркобудівничий Д. Макклер заклав поряд з палацом розкішний пейзажний парк (саме палац і парк збереглися до нашого часу і прикрашають селище). Макклер уміло використав унікальні природні дані Мурованокуриловецького ландшафту, проклав доріжки – алеї, зробив насадження, враховуючи великі природні скали.

До оздоби парку належала і так звана «кам'яна баба», яку було знайдено недалеко від містечка і встановлено в парку.

Після 1917 р. в приміщенні палацу квартирувала прикордонна військова частина, а в 1939 р. садибу було передано під школу-інтернат, яка знаходиться там і досі.

Архітектурний комплекс «Мури», м. Вінниця, Єзуїтський монастир був заснований у 1610 р. У 1610–1617 рр. коштом В. Калиновського для монастиря було збудовано будинок з костелом у вигляді феодального замку. Під час оборони Єзуїтський та Домініканський монастирі утворювали єдину фортецю. Вони, оточені мурами з баштами, увійшли в історію під назвою «Мури». Ця могутня фортеця відіграла значну роль у другій половині XVII ст. та першій половині XVIII ст.

У 1610 р., одночасно з монастирем, було засновано єзуїтський колегіум, під який було відведено значну частину монастирської будівлі. Стіни будівлі мають 1,5 м товщини. В них пробиті маленькі прямокутні вікна. Стіну з боку р. Буг підтримують три контрфорси.

Домініканський монастир був заснований у 1624 р. поруч з Єзуїтським, коли м. Черленкове, де перебували домініканки, було спалене татарами. Дерев'яні споруди монастиря у 1647 р. були оточені кам'яними мурами зі стрільницями. У 1758 р. на місці дерев'яного костьола на кошти Михайла Грохольського було збудовано мурований костел з келіями. Домініканки володіли монастирем до 1805 р. У 1805 р. у монастирі розташувалося «народне училище». Монастир скасовано у 1831 р. У 1839 р. костел було пристосовано під православну церкву і перейменовано на Преображенський собор.

3.4 Архітектурно-містобудівні ресурси

Найвідомішими є історико-архітектурні пам'ятки в Вінниці; Свято-Преображенський собор (XVIII ст.); Комплекс архітектурних споруд (XVII-XVIII ст.); «Мури» - фортифікаційні споруди першої половини XVII ст.; Свято-Миколаївська церква (1746 р.); Пам'ятник на братській могилі Січових Стрільців які загинули в 1918 р.; Троїцький собор із келіями (1767-1773 рр.) в с. Браїлів; залишки давньослов'янського печерного храму що існував в VI-VII ст.; Фортчна вежа в с. Буша (XVII ст.); Михайлівська церква (1752 р.) в с. Вороновиця; п'яти купольна Михайлівська церква (1764 р.)- найкращій зразок української дерев'яної архітектури на Вінниччині в с. Дашів; Миколаївська церква (1754 р.) в м. Могілів-Подільський; дерев'яна церква Святої Параски (1775 р.) в м. Могілів-Подільський; Георгіївська церква із дзвіницею (1809-1819 рр.) м. Могілів-Подільський; палац княгині Марії Щербатової; садибна споруда (XVIII ст.) в м. Тульчин; Домініканський монастир (1780 р.); костел у Шаргороді (1595р.); Миколаївський собор (1829 р.); театри, філармонії; музеї.[9]

Вінниця - місто багатих культурних традицій. [9] В ньому працює 2 театра, 20 музеїв. Багата історико-культурно-пізнавальна спадщина області, про що свідчить наявність 21 державного музею, з них 19 перебувають в підпорядковані Міністерства культури. На громадських засадах діє 118 музеїв, з них 25 одержали звання "народний".

Вінницька область має високий культурний рівень. Музейні заклади здійснюють велику науково-дослідну, просвітницьку і пам'яткоохоронну діяльність, є центрами краєзнавчої роботи в регіонах. Археологічні знахідки сарматської доби 1 ст. до н. е. із колекцій обласного краєзнавчого музею неодноразово експонувались на міжнародних виставках за рубежом. Науковці Вінницького обласного художнього музею активно співпрацюють із дослідниками музеїв Варшави і Кракова. [9]

За участю музеїв області щороку проводяться всеукраїнські симпозіуми скульпторів каменотесів “Подільський оберіг в с. Буша Ямпільського району та гончарного мистецтва “Бубнівська кераміка” В С. Новоселівка Гайсинського району, літературне свято “Велика рідня” в музеї М. Стельмаха в с. Дяківці Літинського району, Дні М. Коцюбинського та Пироговські читання в музеях м. Вінниці. Традиційним стало проведення обласного фестивалю класичної музики в музеї П. І. Чайковського і Н. Ф. фон Мекк в смт. Браїлів Жмеринського району. Нові форми музейної діяльності практикуються в обласних художньому і краєзнавчому музеях, серед яких створення експериментальних експозицій, реалізація спільних міжнародних мистецьких проєктів, організація масово-освітніх заходів тощо. Музеї області щороку відвідують понад 500 тис. чол. [9]

Найбільшою популярністю серед жителів та гостей області користується Вінницький обласний краєзнавчий музей, протягом 2009 р. музей відвідало 186 102 чол. Проведено - 856 екскурсій (15 340 чол.). Прочитано - 427 лекцій, які прослухали 45 439 чол. Організовано - 294 пересувні виставки (71 312 чол.), на які видано з фондів - 1 288 музейних предмети. [9]

У музеях відбулося ряд мистецьких заходів, працівниками музеїв ведеться наукова робота: протягом року було підготовлено 238 наукових видань та публікацій, розроблено 103 тематико-експозиційних планів. Колекції музеїв області нараховують біля 200 тис. музейних предметів, які є складовою частиною Музейного фонду України. [9]

Музеї Вінницької області:

- Вінницький обласний краєзнавчий музей.
- Вінницький обласний художній музей.
- Вінницький національний музей-садиба ім. Пирогова.
- Вінницький літературно-меморіальний музей М.М.Коцюбинського .
- Музей пам'яті воїнів, які загинули у війні на території Афганістану (1978-1989).

- Могилів-Подільський краєзнавчий музей
- Тиврівський краєзнавчий музей.
- Бершадський краєзнавчий музей.
- Піщанський краєзнавчий музей.
- Тульчинський краєзнавчий музей.
- Меморіальний музей М. Леонтовича.
- Ободівський краєзнавчий музей.
- Музей Героя Радянського Союзу В. Порики.
- Вороновицький музей історії авіації та космонавтики.
- Музей гончарного мистецтва (Музей-садиба братів Герасименків).
- Музей П.І. Чайковського і Н.Ф. фон-Мекк.
- Оратівський краєзнавчий музей
- Музей "Літературна Немирівщина".
- Музей М. Стельмаха.
- Меморіальний музей академіка Д. Заболотного. [9]

Театри Вінницької області:

Вінницький обласний академічний український музично-драматичний театр ім. М. Садовського. Найулюбленішим місцем представників вінницької інтелігенції є місцевий академічний музично-драматичний театр імені Садовського. Це окраса міста, осередок мистецького життя, де побутує високе, вічне і неповторне. Побудували цей храм Мельпомени у 1910 році. Спочатку на його сцені виступали заїжджі актори, але в 1920 році Гнат Юра заснував тут стаціонарний драматичний театр, у складі якого були Амвросій Бучма, Олексій Ватуля, Володимир Сокирко, Феодосія Барвінська та інші. Та в 1923 році театр переїжджає до Харкова, а в 1926 – до Києва. Нині це уславлений театр імені Івана Франка.[9]

Вінниця знову залишається без стаціонарної трупи аж до 1933 року, коли тут створюється обласний театр опери та балету, але з початком війни він перериває свою діяльність. На жаль, тодішнє приміщення театру німці висадили у повітря, збудувати нове вдалося лише у 1948 році, саме в ньому

починає свою роботу новоутворена трупа, яка складається з акторів Вінницького та Ізмаїлівського театрів.

Нині Вінницький академічний театр визнаний одним з найкращих обласних театрів України. На його сцені ставляться вистави різних жанрів, репертуар надзвичайно різноманітний і заслуговує на повагу. Акторська трупа часто виїздить на гастролі, особливо в західні регіони України. На своїй же сцені актори радо зустрічають своїх колег з різних куточків світу.

Вінницький академічний обласний театр ляльок «Золотий ключик». Вінницький театр ляльок є один з найстаріших лялькових в Україні — він був заснований в жовтні 1938 року. [9]

ВИСНОВКИ

Вінницька область має високий туристично-рекреаційний потенціал, що створює значні можливості для розвитку туризму.

На території Вінницької області знаходиться майже 1900 історичних, понад 1700 археологічних, близько 600 архітектурних пам'яток, 45 заказників, серед них 18 державного значення, 213 пам'яток природи, в тому числі 8 державного значення, 33 заповідні урочища, 29 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, з яких 11 державного значення, цілком дозволяє вважати область одним із важливих туристських регіонів України. Але, на жаль, на сьогоднішній день комплекс пропонуваних на регіональному рівні турпродуктів, затребуваний лише частково. Основне туристичне навантаження припадає лише на декілька найбільш відомих і традиційних центрів, які приваблюють туристів – Вінниця, Хмільник, Немирів, Ямпіль, Могилів-Подільський. [13]

Найвищі показники за бальною оцінкою мають Вінницький, Могилів-Подільський, Немирівський та Тульчинський райони; наближені до середньообласного — Гайсинський, Тростянецький та Жмеринський; нижчі за середньообласний показники комплексної бальної оцінки та коефіцієнта рекреаційної цінності спостерігаються в Чернівецькому, Оратівському, Чечельницькому, Калинівському, Липовецькому районах тощо. Найбільша щільність об'єктів туристського показу спостерігається в м. Вінниці, Вінницькому, Могилів-Подільському, Немирівському, Тульчинському, Гайсинському, Тростянецькому районах, що дозволяє вважати їх найбільш перспективними для розвитку різних видів туризму. В інших районах Вінницької області щільність туристських об'єктів значно нижче, а тому й суттєво нижча інтенсивність туристично-рекреаційної діяльності. [13]

Важливою складовою рекреаційних ресурсів є природні ресурси, до складу яких входять ландшафти, компоненти природи, які ви-користовують у сфері рекреації та туризму (геологічні, орографічні, кліматичні, гідрологічні,

грунтово – рослинні, фауністичні). Сучасний рельєф області- це хвиляста, подекуди горбиста рівнина. Південна і центральна частина Вінницької області лежать у межах Подільської, а північна — Придніпровської височин. Загальний похил території — на південний схід. В цьому напрямку тече головна річкова артерія області — Південний Буг. На території Вінницької області знаходяться найбільші висоти Подільської (370 між м. Жмеринкою і с. Рахнами) і Придніпровської (323 мс. Перемога Козятинського району) височин. Вінницьке Придністров'я — це своєрідна “гірська країна”. Тут Подільське плато має нахил в бік Дністра і відзначається значною розчленованістю річками на окремі пасма. Все це створює можливості для організації зимових видів відпочинку, навчальних та пізнавальних екскурсій. Побужжя значно менше розчленоване долинами річок. Кристалічні породи тут перекриті шаром (0,5 —3 м) антропогенових відкладів, тому виходять на поверхню в долинах річок, утворюючи пороги. Ці території сприятливі для розвитку водного туризму. Північна частина області зайнята Придніпровською височиною, її схили розчленовані долинами річок і ярами, особливо в південно-східній частині. Середня висота височини в межах області становить 300 м. Долини та заплави річок області придатні для полювання, збирання ягід, грибів та лікарських рослин. Визначивши коефіцієнти горизонтального і вертикального поділу рельєфу Вінниччини, можна зробити висновки, що територія області характеризується високими естетичними якостями, виразністю рельєфу. [13]

Кліматичні особливості області також сприяють створенню клімато - терапевтичних закладів та проведенню відпочинку і оздоровлення з використанням кліматичних ресурсів. За температурним режимом та режимом зволоження клімат Вінницької області є помірно-континентальним. Проведення зимового відпочинку вимагає поєднання відповідних погодних умов. Середня місячна температура січня в області змінюється від -6,0 °С (північний схід) до -4,3 °С (південний захід). Середня тривалість зими області складає 100 днів. Важливою характеристикою кліматичних умов

холодного періоду є наявність снігового покриву, що є сприятливим для зимових видів відпочинку. Середня місячна температура липня коливається від $+18,5^{\circ}\text{C}$ на півночі до $+20,6^{\circ}\text{C}$ на півдні. Середня тривалість літнього періоду становить в області 111 днів. Одним з основних видів рекреаційної діяльності влітку є купально-пляжний відпочинок. Тривалість купально-пляжного періоду в області коливається від 95 до 110 днів, що відповідає оптимальним для рекреаційних цілей параметрам цього показника. У кліматичному відношенні Вінницька область належить до областей із найсприятливішим співвідношенням тепла і вологи, що звичайно сприяє розвитку різних видів рекреаційної діяльності. Вінницька область має досить густу мережу річок, що представлена річковими системами Південного Бугу, Дністра і Дніпра. [13]

На території області розвідано та враховано державним балансом Хмільницьке родовище мінеральних лікувальних радонових вод (5 ділянок), родовище столових вод "Регіна" (4 джерела), 17 родовищ прісних вод (44 окремих ділянки). Розвідується Немирівське родовище мінеральних радонових вод, Бронницьке мінеральної лікувально-столової води, декілька родовищ столових вод. [13]

Найбільш придатними для відпочинку та оздоровлення серед рослинних ресурсів є ліси. Крім естетичних якостей, ліс виконує також оздоровчі та санітарно-гігієнічні функції. Станом на 01.01.2006 р. в області налічувалась 376,90 тис. га земель лісового фонду, з них вкрито лісовою рослинністю — 364,52 тис. га (13,7 % від загальної площі області). Лісові ресурси займають важливе місце в структурі природно-рекреаційного потенціалу області і можуть задовольнити різноманітні потреби рекреантів у короткочасному, довготривалому відпочинку, лікуванні та оздоровленні. Найбільшу забезпеченість лісовими рекреаційними ресурсами мають Чечельницький, Піщанський, Тульчинський, Тростянецький, Літинський, Жмеринський, Гайсинський, Іллінецький райони. [13]

Головною проблемою є те, що чимало пам'яток знаходяться у занедбаному стані, вимагають реконструкції і відновлення. Фінансування на культуру є обмеженим через важку економічну ситуацію в країні. Більшість пам'яток не включені до туристичних маршрутів, а тому не задіяні в туристичному процесі.[8]

Туристична галузь Вінниччини має як слабкі так і сильні сторони. Сильні: сприятлива кон'юнктура і значний потенціал зовнішніх ринків, високий інтерес туристів до Вінницької області та стійкий попит на вінницькі турпродукти; наявність системи стратегічного управління розвитком туризму, висока ефективність заходів державної регіональної та інвестиційної політики у сфері туризму; узгодженість регіональної стратегії розвитку туризму в області та ряду великих корпоративних структур; велика кількість і різноманітність об'єктів туристського показу і туристично - рекреаційних ресурсів. [18]

Слабкі сторони: нестача кваліфікованих трудових ресурсів у сфері туризму і недостатньо висока якість підготовки фахівців для туристського сектора; низька доступність і незадовільний технічний і естетичний стан основної маси найбільш важливих об'єктів туристського показу в області, що призводить до сезонного режиму функціонування багатьох об'єктів; низький ступінь фондоозброєності вінницьких туристських компаній; низький рівень розвитку туристської і допоміжної інфраструктури в поєднанні з низьким ступенем задоволення вимог міжнародних галузевих стандартів у туризмі; недостатня ефективність використовуваних маркетингових інструментів і відсутність сильних і конкурентоспроможних вінницьких туристських брендів. [18]

Результати проведеного аналізу дають можливість зробити висновок, що Вінницька область має значний туристичний потенціал і всі передумови для його ефективного використання. Однак в найближчій перспективі потребують вирішення, на регіональному рівні, такі питання як: повільні темпи зростання обсягів інвестицій у розвиток матеріальної бази туризму; невідповідність переважної більшості туристичних закладів

міжнародним стандартам; незадовільний стан туристичної, сервісної та інформаційної інфраструктури в зонах автомобільних доріг; незбалансованість соціальної та економічної ефективності використання рекреаційних ресурсів та необхідністю їх збереження; відсутність інноваційних проектів та наукових досліджень з питань розвитку перспективних видів туризму; недостатня забезпеченість туристичної галузі висококваліфікованими спеціалістами; недостатність рівня розвитку інформаційної інфраструктури. [18]

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Екологічний паспорт Вінницької області за 2018 рік. – URL: <http://www.vin.gov.ua/dep-apr/stan-dovkillia/239-ekolohichni-pasporty/21067-ekolohichni-pasport-oblasti-za-2018> (дата звернення: 14.04.2020).
2. Україна: Повна енциклопедія/ Авт.-упорядники В.М.Склярєнко, Т.В. Іовлева, В.В. Мирошнікова, М.О.Панкова; Худож.-оформлювач Л.Д.Киркач-Осипова.-Харків: Фоліо, 2007- С.112-114
3. Заповідні об'єкти Вінниччини: Учебник / О. Г. Яворська, І. І. Українець, В.Л. Романчик, Є. І. Ворона та ін. — Вінниця: Велес, 2005.— 104 с.
4. Стратегія регіонального розвитку туризму : монографія / І.В. Левицька, Н.В. Корж, А.Г. Кізюн, Н.В. Онищук. – 2013. – 192 с.
5. Балабанов И.Т. Экономика туризма : уч. пособие / И.Т. Балабанов, А.И. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 2009. – 176 с.
6. Дурович А.П. Маркетинг в туризме : учеб. пособие / А.П. Дурович. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн. : Новое знание. – 2010. – 496 с.
7. Гостиничный и туристский бизнес / под ред. проф. А.Д. Чудновского.– М. : Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ» Изд-во «ЭКМОС», 2008. – 352 с.
8. Гук Н.А. Перспективи розвитку туризму у світі та в Україні / Н.А. Гук // Культура народів Причорномор'я. - 2005. - № 59. - С. 99-100.
9. 14 визначних пам'яток Вінниці. <https://moemisto.ua/vn/blog/viznachni-pamyatki-vinnitsi-scho-varto-pobachiti-163.html> (дата звернення 05.04.2020).
10. Вінниччина туристична. URL: <http://www.vin.gov.ua/bilshe/region/vinnychchyna-turystychna> (дата звернення 05.04.2020).
11. Аналіз найважливіших екологічних проблем URL: <https://studfile.net/preview/5375473/page:22/> (дата звернення 08.04.2020).
12. Вінницька область: історія сьогодення URL: https://vinrada.gov.ua/%D0%86storiya_vinnichinni.htm (дата звернення: 10.04.2020).
13. Рекреаційний потенціал Вінницької області URL: <https://mykrai.wordpress.com/> (дата звернення: 14.04.2020).
14. Левицька І.В. Інфраструктура забезпечення розвитку туризму у Вінницькій області /І.В. Левицька,В.В. Завальнюк //Молодий вчений. – 2015. - № 2 (2). С. 140-144.

15. Екологічний туризм: навч. Посіб./Г.О. Сорокіна; Держ.закл. «Луган.нац.ун-т ім. Тараса Шевченка».-Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2013-206 с.
16. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу. Навчальний посібник.- К.:Альтерпрес, 2004-192с
17. Програма розвитку туризму у Вінницькій області на 2017 - 2020 роки
URL: http://www.vin.gov.ua/images/ekonomika/Program_cult17-20.pdf
18. В. М. Полеся Стан розвитку туристичної галузі Вінниччини .
Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» №5,2018р/
URL::http://www.economynauka.com.ua/pdf/5_2018/155.pdf
(дата звернення:14.04.2020)
19. Агросадиба Подільська родина. - URL:
http://visitbar.in.ua/Podilska_Rodyna/# (дата звернення:14.04.2020)

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1-Розподіл територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) за їх значенням, категоріями та типами (станом на 01.01.2018 року) [1]

об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ												
	загальнодержавного значення				місцевого значення				разом		% площі окремих категорій до загальної площі ПЗФ		
	кількість, од.	площа, га			кількість, од.	площа, га			кількість, од.	площа, га			
		усього	числ. надана	в постійне користування		усього	числ. надана	в постійне користування		усього		числ. надана	в постійне користування
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11			
Природні заповідники	0	0	0	0	0,0	0,0	0	0,0	0,0	0,0			
Біосферні заповідники	0	0	0	0	0,0		0	0,0	0,0	0,0			
Національні природні парки	1	20203,4	20203,4	0	0,0	0,0	1	20203,4	20203,4	25,2			
Регіональні ландшафтні парки	0	0	0	4	18468,4	0,0	4	17517,8	0,0	28,7			
Заказники, усього	21	13563,7		130	11532,7		151	27442,1	0,0	40,7			
у тому числі:							0	0,0	0,0	0,0			
ландшафтні	4	1208		55	3786,0		59	4994,0	0,0	7,8			
лісові	1	295		6	83,3		7	378,3	0,0	0,6			
ботанічні	14	7969		46	5116,6		60	13085,6	0,0	21,4			
загальнозоологічні	2	4091,7		2	630,3		4	4722,0	0,0	7,7			

об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ												
	загальнодержавного значення				місцевого значення			разом			% площі окремих категорій до загальної площі ПЗФ		
	кількість, од.	площа, га			кількість, од.	площа, га			кількість, од.	площа, га			
		усього	числ. надана	в постійне користування		усього	числ. надана	в постійне користування		усього		числ. надана	в постійне користування
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11			
орнітологічні	0	0		4	463,0		4	463,0	0,0	0,4			
ентомологічні	0	0		1	13,3		1	13,3	0,0	0,0			
іхтіологічні	0	0		0	0,0		0	0,0	0,0	0,0			
гідрологічні	0	0		16	1440,3		16	1440,3	0,0	2,7			
загальногеологічні	0	0		0	0,0		0	0,0	0,0	0,0			
палеонтологічні	0	0		0	0,0		0	0,0	0,0	0,0			
карстово-спелеологічні	0	0		0	0,0		0	0,0	0,0	0,0			
Пам'ятки природи, усього	10	322		186	685,6		196	1007,6	0,0	1,6			
у тому числі:							0	0,0	0,0	0,0			
комплексні	2	143		5	280,1		7	423,1	0,0	0,7			
ботанічні	2	12,5		102	298,9		104	311,4	0,0	0,5			
зоологічні	2	69		4	77,8		6	146,8	0,0	0,2			
гідрологічні	0	0		60	1,1		60	1,1	0,0	0,0			
геологічні	4	97,5		15	27,8		18	125,3	0,0	0,2			
Заповідні урочища	0	0		30	734,4		30	734,4	0,0	1,2			
Ботанічні сади	0	0	0	0	0,0	0,0	0	0,0	0,0	0,0			

об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ												
	загальнодержавного значення				місцевого значення			разом			% площі окремих категорій до загальної площі ПЗФ		
	кількість, од.	площа, га			кількість, од.	площа, га			кількість, од.	площа, га			
		усього	числ. надана	в постійне користування		усього	числ. надана	в постійне користування		усього		числ. надана	в постійне користування
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11			
Дендрологічні парки	0	0	0	0	1	10,0	0,0	1	10,0	0,0	0,0		
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	11	401	0	0	26	396,1	0,0	37	797,1	0,0	1,3		
Зоологічні парки	0	0	0	0	0	0,0	0,0	0	0,0	0,0	0,0		
РАЗОМ	43	34490,1	20203,4	0	377	31872,2	0	420	66317,3	20203,4	100,0		

Таблиця А.2-Динаміка структури природно-заповідного фонду[1]

Категорії територій та об'єктів ПЗФ	На 01.01.2015 року		На 01.01.2016 року		На 01.01.2017 року		На 01.01.2018 року		На 01.01.2019 року	
	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Природні заповідники	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0	0	0
Біосферні заповідники	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0	0	0
Національні природні парки	1	15393,9	1	15393,9	1	15393,9	1	20203,4	1	20203,4
Регіональні ландшафтні парки	4	17517,78	4	17517,78	4	17517,78	4	18468,4	4	18468,4
Заказники загальнодержавного значення	21	13563,7	21	13563,7	21	13563,7	21	13563,7	21	13563,7
Заказники місцевого значення	119	11161,43	119	11161,43	117	10971,23	130	11532,7	130	11532,7
Пам'ятки природи загальнодержавного значення	10	322,0	10	322,0	10	322,0	10	322	10	322
Пам'ятки природи місцевого значення	186	682,49	186	682,49	186	682,49	186	685,6	186	685,6
Заповідні урочища	30	734,4	30	734,4	30	734,4	30	734,4	30	734,4
Ботанічні сади загальнодержавного значення	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Ботанічні сади місцевого значення	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0

